

ЛІТОПИС

Червонофлоряни

1 9 3 2

БЕРЕЗЕНЬ

„ЛІТОПИС ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ“

Річна передплата	13— зол.
Піврічна »	7— »
Чвертьрічна »	3 50 »
Для членів «Червоної Калини» чвертьрічно	3— »
Ціна поодинокого числа	1·20 »
В Румунії: річна передплата	360 леїв
піврічна 190 л., чвертьр. 100 л.	
Для інших країв 2 \$ річно.	

За кордоном приймають передплату на «Літопис Червоної Калини» та впис членів: В Сполучених Держ. Північної Америки: The Ukrainian Legion, P. O. Box 578, Philadelphia, Pa. USA. / В Канаді: The Ukrainian Legion, Winnipeg, Man. P. O. Box 2121 / В Румунії: Dmytro Herodot, Bucarest IV., Delea Veche 45.

АДРЕСА: ЧЕРВОНА КАЛИНА, ЛЬВІВ, ПІДВАЛЛЯ 8/ІІІ.

КОНТО П. К. О. Ч. 410.185.

КУПУЙТЕ ВИДАННЯ „ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ“

Берестейський мир , з нагоди 10-х роковин 9. ІІ. 1928. Спомини та матеріали. Зладив І. Кедрин, 320 стор. і 16 ілюстрацій	Ціна для нечленів членів	8 зл. 4 зл.
Федір Дудко: Глум. Оповідання, ст. 52		
Д. Дорошенко: Мої спомини про недавнє минуле. Частина І-ІV.	8·40 « 4·20 «	
Богдан Лепкий: Слота. Поезії	90 « 45 «	
От так собі. Мініјатури, стор. 129	1·50 « 75 «	
М. Дольницький — Божик - Кузьмів: Між молотом і ковалом. Причинки до історії Укр. Армії. Сторін 79	1·50 « 75 «	
Ст. Левинський: Від Везувія до пісків Сагари. Сторін 84	3·25 « 1·70 «	
Халіда Едіб: Вогні. Повість з турецької визвольної війни. Сторін 234	4·50 « 2·25 «	
Василь Софронів: Грішник. Нариси. Сторін 104	1·50 « 75 «	
Микола Голубець: Львів. Сторін 179	3— « 1·50 «	
А. Вільшенко: Життя і пригоди Цяпки Скоропада. Сторін 267	4·50 « 2·25 «	
Роман Купчинський:		
І. Курилася доріженька. Стор. 208	4— « 2— «	
ІІ. Перед навалюю. Сторін 192	4— « 2— «	
Федір Дудко:		
І. Чорторий. Сторін 192	3·50 « 1·75 «	
ІІ. Квіти і кров. Сторін 192	4— « 2— «	
ІІІ. На Згарищах	4— « 2— «	
Ген. Всеволод Петрів: Спомини з часів укр. революції. І-ІV. Част. по зол.	3·50 « 1·75 «	
Ч. ІV.	3— « 1·50 «	
Юра Шкрумеляк: Чета крилатих. Сензаційна повість, 17 аркушів друку	5— « 2·50 «	
Др. Степан Шухевич: Спомини. (Причинки до історії УГА, на підставі записок та власних переживань)		
І-V. Частина . . . . . по зол.	4— « 2— «	
Богдан Лепкий: Зірка, пов. з повоєнного життя	4—зл. 2—зл.	
Володимир Лопушанський: Перемога	Ціна для нечленів членів	
— повість з визвольної війни.		
І і ІІ. Частина . . . . . по зол.	3— « 1·50 «	
Максим Брилинський: Хресний вогонь.		
Воєнні нариси	3·50 « 1·75 «	
Т. Г. Масарик: Світова революція, т. I.	13·50 « 6·75 «	
т. ІІ.	8— « 4— «	
Др. Ст. Шухевич: Видиш брате мій (8 місяців серед УСС-ів)	4·50 « 2·25 «	
Др. Ганс Кох: Договір з Денкіном	1·80 « 0·90 «	
М. Галаган: З моїх Споминів		
І, ІІ, і ІІІ. Частина . . . . . по зол.	4— « 2— «	
ІV. Частина	6— « 3— «	
Микола Матіїв-Мельник: На чорній дорозі (новелі)	3·50 « 1·75 «	
Богдан Лепкий: Вадим, повість з княжих часів	4·50 « 2·25 «	
А. Чайківський: Чорні Рядки. Спомини	3— « 1·50 «	
Олена Степанівна: На передодні великих подій	2— « 1— «	
І. Максимчук: Кожухів — доля старшин УГА, вивезених до Архангельська і на Сол. Острови	2·80 « 1·40 «	
А. Крезуб: Партизани — спомини з життя повстанців — ч. І, і ІІ. по	4— « 2— «	
М. Костів: Джін-Гіс-Хан гряде.	3— « 1·50 «	
О. Бабій: Перші стежі, повість	6— « 3— «	
Е. Чикаленко: Щоденник	14— « 7— «	
Віталій Юрченко: Шляхами на Соловки	5— « 2·50 «	
» » Пекло на землі	5— « 2·50 «	
» » З Соловецького пекла на волю	6·50 « 3·25 «	
Ілько Калічак: Записки четаря	2·80 « 1·40 «	
Віктор Приходько: Під Сонцем Поділля	6— « 3— «	
Др. Кость Левицький: Великий Зрив	6— « 3— «	
Володимир Леонтович: Хроніка Гречок	3·50 « 1·75 «	
Ілько Борцак: Великий Мазепинець	7— « 3·50 «	

АДРЕСА: ВИДАВНИЦТВО „ЧЕРВОНА КАЛИНА“, ЛЬВІВ, ПІДВАЛЛЯ 7/ІІІ

ЛІТОПИС

ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ

ІЛЮСТРОВАННИЙ ЖУРНАЛ ІСТОРІЇ ТА ПОВУТУ

IV. Річник

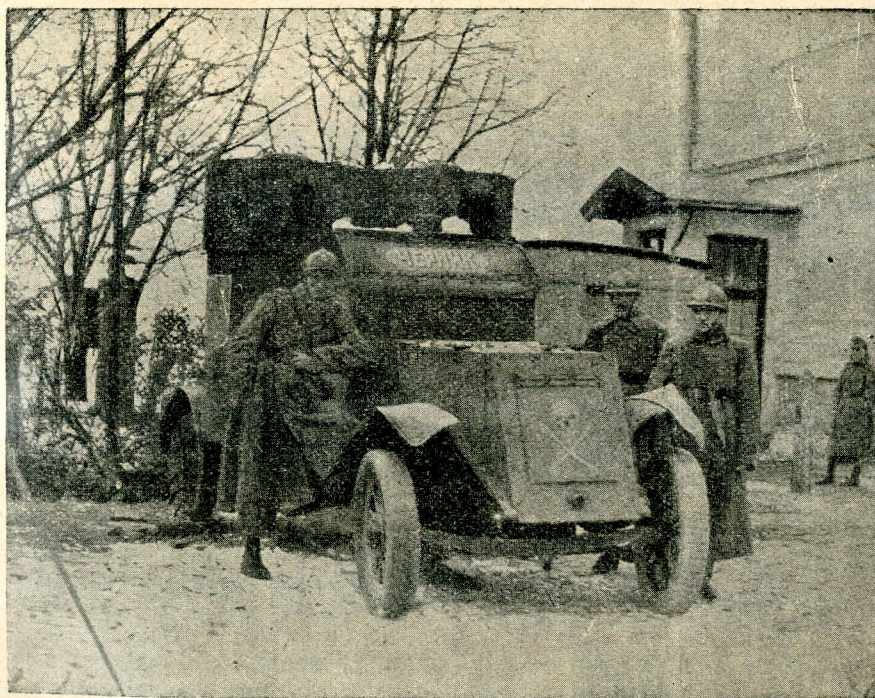
ЧИСЛО 3

*

БЕРЕЗЕНЬ

*

1932

Панцирник „Черник“ на стації Сихів
Січень 1919 р.

Хозарська данина

И наидоша я Козаре, сѣдѣющая въ лѣсѣхъ, на горахъ, и ркоша Козарѣ: „Платите намъ дань.“
(Іпат. Літоп. Збірн.)

Де Дніпр, Славутиця-преславна,
Де гори, доли й рівнина —
Жили на тій Землі віддавна
Завзяті, горді племена.

Про них старий чернець, учений,
Зложив потомкам літопис:
Що був то люд грізний, силенний —
І знав цінити меч і спис.

Найкраще-ж племя — то Поляни,
Що над самим Дніпром жили,
І над крутими берегами,
На горах, город завели.

А були в них молодці жсваві:
Кий, Щек і Хорив — три брати —
І лад в новій настав державі
Від їх розуму й доброти.

Тай обичаї свої мали,
Закони, правду і любов —
І сивий волос поважали
І цінували братню кров.

Ростив їм Сварог збіжжя яре,
Доці росили цілину —
Та враз найшли на них Хозари
Й сказали: „Дайте данину!“

Став посол гордо у теремі:
— Платить нам дань! — заговорив
— Ми скоро край ваш заберемо! —
І в землю вістрял спис зарив.

І рушили Поляни в раду,
А гнів їх пражив, мов бцці, —
Враз кинув слово хтось в громаду:
Гей, даймо їм у дань мечі!!

...І послові мечі подали,
І він приніс цю дивну дань.
Старці хозарські задрожали:
— Ой, князю, на мечі поглянь!

— Шаблями царство ми створили,
— Та в нас шаблі лиш одновістрі —
— Мечі-ж їх обоюду гострі!..
— Від них поникнуть наші сили.

— Не добра дань це, князю-пане,
— Бо обоюдні в них мечі!
— Від них погибіль нам настане!..
І заквиліли, як сичі.

...І събысться все! — так розказав
Нам літописець про той час:
З'явився лицар Святослав
І крикнув їм: „Іду на вас!“

Від Видавництва

Чергові місяці, це вже весняні. З весною зменшується звичайно попит на книжку і весну й літо використовується на підготовку осіннього книжкового сезону.

Тим разом ще й загальна економічна криза спонукує нас дещо обмежити видавання нових книжок, щоб у важкому часі не перевантажувати надто книгарських полиць, зокрема, не обтяжувати грошевиими зобов'язаннями наших членів — солідних і постійних відборців видань „Ч. К.“, навпаки дати їм т. зв. „передешку“ та змогу сплатити за цей час давніші залежності.

Ця недовга перерва — яка звичайно буває кожного року — оправдана ще й тим, що в тому році, видавництво наше і так взяло надто великий розгін, випускаючи побільше книжок, як намічувалося в плані.

Нові члени, яких доволі багато вступило за останні місяці, матимуть змогу, переглянувши свої бібліотеки, доповнити їх давнішими й новішими книж-

ками „Чер. Калини“ за половину ціни, притому сплатуватимуть рати на уділ, щоб на майбутнє не відчували грошових труднощів.

Катальоги видань „Ч. К.“ розсилаємо разом з книжками та членськими Календарями-Альманахами, а хтоб не одержав їх помилково, одержить відворотно, коли повідомить листівкою.

Редакція Ч. К. приступає з початком березня до приготування матеріалів для Календаря-Альманаха на черговий рік. Реченець надсилання рукописів, найдалше до 10 квітня. В половині квітня прийняті праці будуть віддані до друку.

Шановних наших співробітників прохаємо спішитись. Писати не довго, а цікаво — 5-10 стор. друку. За вчас надіслані твори призначаємо окремі премії книжками. Памятайте про реченець: до 10 квітня найдалше.

Редакція Ч. К., Львів, Підвалля 7. III п.

Де що про державну жандармерію ЗОУНР.

Студія. — Написав Др. Іван Козак, сотник УГА.

Оружна сила і сторожа прилюдної безпеки, це виконуючі чинники державної влади: це охорона й підтримка всякої держави без огляду на її «устрій». Тому всі державні народи шанують в них своїх оборонців і сторожів, а службу їх уважають найбільшою почесною.

Та військо і жандармерія служать одночасно до того, щоби держати у послузі та угнітати чужі народи, втілені до даної держави. З цього приводу недержавні народи, звані в наших часах «національними меншостями», добачують у війську, а передусім у сторожі безпеки пануючої нації своїх безпосередніх гнобителів, гідних ненависти й погорди.

В нас — на жаль — дуже часто не доцінювали та не доцінюють тих двох збройних державних чинників, не зважаючи на те, що Українська Галицька Армія та її посестра Державна Жандармерія можуть почванитися майже надлюдськими успіхами у визвольних змаганнях Українського Народу і будівництві Української Державности по цей і по той бік Збруча. — Головно-ж відносно жандармерії доводиться нераз чути, що це установа наскрізь «реакційна» й зовсім злишня у демократичній державі. Тому, що такий погляд є в значній мірі впливом незнання законного призначення і заслуг державної жандармерії З. О. У. Н. Р., попробую доказати його нестійність, переповідаючи коротко історичний розвій і діяльність цього корпусу.

I.

Жандармерія є — як сама назва вказує — французького походження*). Вперше подибуємо цю знамениту установу в часі великої французької революції, а Наполеон I. організував її систематично та заводив у всіх завойованих краях. Таким робом дісталася жандармерія в 1805 р. до б. Австрії. Завданням тодішньої жандармерії було передусім удержувати лад і безпеку на шляхах і торговицях, захищувати населення перед самоволею і насильствами військових осіб та берегти загального і приватного майна. — Ця жандармерія існувала в Австрії тільки протягом французької інвазії і щезла разом з нею.

Як самостійна формація виступає жандармерія наперед у Льомбардії і південному Тиролі. Після прилучення сих країв до Австрії 1814 р. зорганізовано там в 1820 р. із жандармів, що служили за попередньої влади, окремий жандармський полк. Була це виключно військова частина, яка в часі війни мала виконувати звичайну військову службу на фронті, чи в припіллю, так, як всі інші військові частини, а в часі мира повнила службу прилюдної безпеки.

В 1849 р. створено корпус жандармерії для цілої тодішньої австрійської держави, а ціс. рішенням з 18. I. 1850 затверджено тимчасовий організаційний статут для жандармерії, проголошений розп. міністерства внутрішніх справ з тої самої дати (в. д. з. ч. 19 з 1850р.). Основні постанови цього статуту ось такі: Для всіх країв Австрії устанавлюється жандармерія (краєву сторожу безпеки). Жандармерія являється вартовим корпусом, зорганізованим на військовий лад. Її зав-

данням є берегти загального ладу і прилюдної безпеки, припинювати порушення законів та підпомогати державну владу у переведенню в життя її заряджень. Жандармерія творить складову часть армії і підлягає військовому судівництву та військовим дисциплінарним приписам. — Відповідно до коронних країв поділено цілий корпус на 19 полків, пересічно по 1000 чоловіка. Начальний провід над цілим корпусом мав «генеральний інспектор жандармерії». Він сам підлягав у військових справах міністерству війни, а відносно уживання жандармерії до служби безпеки, як також відносно доручених йому чинностей державної адміністрації був він — як і цілий корпус жандармерії — підчинений міністерству внутрішніх справ.

В 1852 р. підпорядковано жандармерію новозаснованому «найвищому поліційному урядові», що його начальником назначено першого генерального інспектора жандармерії; а після утворення окремого міністерства поліції підчинено ціс. рішенням з 14. XI. 1859 жандармерію взагалі, а генеральну інспекцію жандармерії зокрема, безпосередно начальній команді армії. Міністерству внутрішніх справ полишено тільки адміністративно-господарські справи цього корпусу.

Чергову реорганізацію цілої жандармерії переведено 1860 р., оставляючи в силі попередні приписи відносно підчинення жандармерії. Число жандармських полків зменшено на 10, а ціс. рішенням з 28. I. 1866 реформовано їх у 15 «краєвих команд жандармерії». Одночасно знесено генеральну інспекцію жандармерії, а натомість устанавлено уряд «інспектора жандармерії». Йому доручено військовий провід та дисциплінарну власть над цілим корпусом, як також персональні справи старшин жандармерії; усі інші чинности б. генеральної інспекції перебрало міністерство краєвої оборони. На підставі постанов з 1873 р. устанавлено в осідку кожної краєвої політичної влади краєву команду жандармерії. Так повстало зразу 16, а відтак 14 краєвих команд з черговими числами 1-14, в тім для (цілої) Галичини краєва команда жандармерії ч. 5 у Львові, а для Буковини краєва команда ч. 13 в Чернівцях. Вона була посереднім чинником поміж обома згаданими краєвими командами та міністерством краєвої оборони.

Першу реорганізацію жандармерії законодавчим шляхом переведено законом з 26. II. 1876 (в. д. з. ч. 19). Основні постанови цього закону ось такі: Жандармерія являється одноцільним вартовим корпусом, зорганізованим на військовий лад, а призначеним берегти прилюдного спокою, порядку і безпеки, і її вилучється із звязку постійного війська. Дотично повнення цієї служби підлягає жандармерія повітовим і краєвим політичним урядам, а у військових, адміністративних і господарських справах, як також відносно вишколу і перевірки служби окремим військовим зверхниками жандармерії. В останній черзі жандармерія підчинена у всіх справах міністерству краєвої оборони, яке на випадок потреби окремих заряджень щодо прилюдної безпеки має порозумітися з міністерством внутрішніх справ. Інспектор жандармерії є відповідальним помішним чинником міністра краєвої оборони і має удержувати карність та кермувати військовою службою в цілім

*) gens d'arme (чит. жан-д-арм) = люде зброї.

корпусі. Отсі постанови закону з 1876 р. увійшли в цілості до «закону про жандармерію» з 25. XII. 1894 (в. д. з. ч. 1 з 1895). Цей закон обов'язував аж до розпаду б. Австрії та ляг в основу організації Державної Жандармерії З. О. У. Н. Р.

Крім наведених щойно постанов закон з 1876 р. обіймає закон з 1894 р., що слідує: Старшини жандармерії, як її військові зверхники, мають керувати військовим та фаховим вишколом своїх підчинених, удержувати серед них військову карність та дбати про їх улад і озброєння. — Старство (повітовий політичний уряд) є «службовою владою» жандармерії, розміщеної в дотичному повіті. — «Службова влада» кермує безпосередньо службою безпеки та видає станицям жандармерії відносні «доручення», що їх жандармерія обов'язана безумовно виконувати. Іншим цивільним і військовим властям ані громадським урядам жандармерія не підлягає. — Тільки судам і державній прокуратерії прислугує право користуватися безпосередньо службою жандармерії, всі-ж інші державні установи мають відносно асистенції жандармерії звертатися до службової влади за вийком наглих випадків. Усі особи жандармерії підлягають військовому судівництву та військовим дисциплінарним приписам в такій самій мірі, як чинні особи війська та краювої оборони рівнорядних степенів*). — В службі користується жандарм законними правами військової і цивільної варті. Принимання старшин й підстаршин до корпусу є залежне від сповнення точно означених передумов, як також відбуття однорічної пробної служби, зложення фахового іспиту та зобов'язання до 4-річної служби у жандармерії.

Внутрішню організацію жандармерії упорядковано «органічними постановами для жандармерії», як слідує: Жандармерія, розміщена на області одного коронного краю, творить під військовим і господарсько-адміністративним оглядом самостійну одиницю, звану краювою командою жандармерії. Булава краювої команди знаходиться в осідку дотичного краювого політичного уряду. Краєвими командантами є булавні старшини жандармерії. Для теоретичного вишколу пробних жандармів та командантів станиць існує при кожній краювій команді жандармерії «доповняючий відділ».

Краєві команди жандармерії діляться на відділи жандармерії, що з них кожний обіймає жандармерію двох або більше повітів. Відділовими командами проводять звичайно сотенні старшини жандармерії. В більших краях є ще «експоновані булавні старшини жандармерії», яким підлягає безпосередньо відповідне число відділів. — На просторі Східної Галичини було перед переворотом трьох експонованих булавних старшин, а саме: у Львові, Перемишлі і Станиславові.

Відділи діляться на «повітові команди жандармерії», що з них кожна обіймає жандармерію одного політичного повіту. Повітові команди жандармерії знаходяться в осідках повітових політичних урядів (староств). На чолі повітових команд стоять повітові вахтмайстри. Найнижчою організаційною одиницею жандармерії є станиця. Станиці жандармерії знаходяться у всіх повітових містах та важніших місцевостях, а їх обсада

є різно велика, відповідно до простору, числа населення і обставин прилюдної безпеки. — Командантами станиць є вахтмайстри.

Відносно виконання служби видано «службову інструкцію для жандармерії», а про озброєння та виряд, улад, вишкіл, приміщення, адміністративно-господарську службу і канцелярйне діловодство окремі приписи. Вислуженину осіб жандармерії та заосмотрення їхніх вдів і сиріт упорядковано законом з 29. I. 1897. Переповідати хочби поверховно постанови наведених приписів сягає поза рамці отсеї розвідки. Відносно озброєння слід тут замітити, що особи жандармерії з долини до вахтмайстра II. кл. включно були узброєні т. зв. жандармською шаблею (рід п'хотинної шаблі) т. карабіном Манліхера м. 95 з багнетом. а всі останні старшинською п'хотною шаблею і пістолем.

Як слідує із повищого історичного начерку, жандармерія у б. Австрії була зразу виключно військовою формацією, вивінуваною певною самостійністю та поліційною властю, а відтак в міру зміни конституції і адміністрації та на підставі практичного досвіду переіменовано її на вартувий корпус, призначений у першу чергу удержувати лад, дбати про прилюдну безпеку та берегти життя і майна громадян. Вона стала тільки виконуючим чинником державної влади без жадної поліційної влади.

Однак це не спинювало австрійсько-польської влади у Галичині, надуживати жандармерії до політичних цілей на шкоду непольського населення. Повітові команди і станиці жандармерії у Східній Галичині обсаджувано переважно чужинцями, головно т. зв. Мазурами із західної части краю, які дуже часто допускалися самоволі та всупереч своєму законному призначенню ставали пострахом українського села. Натомісьць жандармів української народности приділювано, як «політично ненадійних» до служби у Західній Галичині; тільки малий їх відсоток мав щастя одержати службовий приділ серед рідного населення. Крім того були жандарми-Українці наражені на всілякі прикрости з боку своїх зверхників, поминення при підвищуванні, тощо. У старшинському корпусі жандармерії було тільки кількох Українців, що з них ані один не мав службового приділу у Східній Галичині безпосередньо перед переворотом.

До 1867 р. була у цілій б. монархії одноцільна жандармерія. Від цього-ж року одержали «краї угорської корони» окрему жандармерію, що її в 1876 р. поширено на Хорвацію і Семигород.

Після окупації Боснії і Герцоговини утворено для цих країв окремих «боснійсько-герцеговинський жандармський корпус».

II.

В часі перевороту дня 1 листопада 1918 р. розоружено у Східній Галичині всі станиці жандармерії, а на їх місце утворено майже в кожній місцевості т. зв. міліцію, зложену з добровольців. На Покуття названо її «державною міліцією». В місцевостях, де безпосередньо перед переворотом були на станицях жандарми-Українці, перебрали вони організацію міліції і провід над нею. Однак їх у Східній Галичині було тоді ще замало, щоби можна було на кожную станицю приділити бодай одного заводового жандарма. Тому міліція рекрутувалася з людей, що не мали до цієї переважної служби ніякої кваліфікації, а до міліції вступали переважно тільки тому, щоби відтягнутися від служби в боях частинах. Вслід за цим міліція

*) Означення степенів у жандармерії з долини в гору були ось такі: жандарм (рівний степеневі вістуну при війську), фірер, віцевахтмайстер, вахтмайстер II. класи, вахтмайстер I. класи, повітовий, згл. булавний вахтмайстер. — Повітовий (булавний) вахтмайстер зачислявся до «гажистів без черги». — Назви старшинських степенів були такі самі, як у війську (означення IX. черги, як у кінноті).

Відділ Державної Жандармерії при Українській Бригаді в Німецькій Яслінімі (Ч. С. Р.)
(X от. Іван Дичка).

не тільки не сповняла свого завдання як слід, але навпаки чинила несвідомо або й свідомо надужиття. Це спонукало повітові осередки, взятися негайно за організацію правильної сторожі безпеки. В декількох повітах завдання це перебрали добровільно старшини-чужинці (головно Німці), що їх переворот заскочив на становищах австрійських відділсвих командантів жандармерії. Та таких випадків було дуже мало, так, що аж до прибуття старшин-Українців організаційну працю вели передусім старші підстаршини жандармерії української народности, які служили у Східній Галичині безпосередно перед переворотом, або вспіли були вже в перших днях після нього вернути домів з чужини.

А була це вельми важка праця. Заводових жандармів-Українців було дома ще дуже мало; крім того кожний повіт творив тоді майже самостійну республіку і брався переводити організацію державних установ по своїм власним методам і поглядам. Усілякі військові команди і цивільні уряди уважали себе покликаними, назначувати на власну руку поодиноких командантів жандармерії, руководячися притім тільки у виїмкових випадках кваліфікацією даної особи до відносного посту. Старших степенем і літами служби жандармів підчинювано молодшим, недосвідченим, а не рідко ляїкам, а безчисленні «позачергові» підвищення з боку всіляких невластивих чинників ви-

кликували деморалізацію, ширили знеохоту до нової, народної влади та підкопували її повагу.

Рішенням Ради Державних Секретарів ЗОУНР з дня 6 листопада 1918 утворено в порозумінню з Начальною Командою Українських Військ «Корпус Української Державної Жандармерії». Підставою організації сього корпусу став закон про жандармерію з 25. XII. 1894. Новоутворений корпус державної жандармерії підчинено в останній черзі у всіх справах Державному Секретаріатові Військових Справ. Одночасно установлено Команду Державної Жандармерії з осдком у Львові, а першим її командантом іменовано отамана Льва Індишевського.

Не маючи змоги перевести відразу систематичну організацію підчиненого собі корпусу, команда державної жандармерії мала своїм першим завданням, опертися на дотеперішній праці поодиноких повітових осередків, та, звівши її до спільного русла, повести дальшу будову. До цього було необхідним в першу чергу висвободити жандармерію зпід влади і впливу непокликаних чинників. Приказом ч. 1. зарядила команда державної жандармерії, що існуючі вже повітові команди державної жандармерії мають аж до дальших заряджень продовжувати свою діяльність, кермуячися при цьому виключно постановами б. австрійських законів і розпорядків, перенятих Україн-

Частина полевої жандармерії УГА. з сот. Іваном Козаком в Йозефові (Ч. С. Р.)

ською Національною Радою, як також наказами приналежних чинників ЗОУНР. Залишено також покищо австрійські назви підстаршинських степенів жандармерії. Заразом Державний Секретаріат видав усім військовим командам та цивільним урядам наказ вмішуватися у внутрішні справи жандармерії та визначувати або змінювати її командантів. Однак іще й після того станиці жандармерії нерідко одержували від поодиноких державних урядів в одній і тій самій справі цілком протворчні накази, чи доручення; а це головню від військових повітових команд та повітових державних комісаріятів, яких круги ділання довгий час взагалі не були розмежовані.

З огляду на це було становище команди державної жандармерії вельми важке, тим більше, що зразу вона не розпоряджала відповідно вишколеними та досвідченими старшинами. Служба поодиноких командантів жандармерії полягає головню на об'їздах підпорядкованих команд, чи станиць, щ би на підставі власних спостережень пров'язувати військову і службову справність підчинених, та на місци усувати недомагання і видавати доцільні накази. Такі об'їздки відбуваються серед нормальних відносин у приписаних відступах часу; а необхідні вони і то як найчастіше в часі, коли твориться нову державність. Бо найточніші письменні звіти не з'ясовують дійсного стану так, як власні спостереження, а найкраще продумані письменні накази без перевірки їх переведення та устного поучення і доповнення рідко досягають намічену мету.

Щоби хоч частинно зарадити недостачі старшин та улегчити своє завдання відносно організації жандармерії, назначила команда державної жандармерії з кінцем листопада 1918 р. трьох «експонованих старшин державної жандармерії». Кожному з них підчинено державну жандармерію, розміщену на одній із трьох військово-територіальних областей, заведених Держ. Секрет. військових справ. Осідками експонованих старшин були осідки областних (військових) команд. Експонованими старшинами іменовано: у Львові (тимчасов. осідок Жовква) сот. Івана Козака, в Станиславові сот. Степана Малиновича, а в Тернополі сот. Миколу Алиськевича. Цілу територію ЗОУНР. поділено на 23 відділи жандармерії (гл. шематизм). Відносно розміщення повітових команд і станиць жандармерії задержано стан зперед перевороту з вельми незначними змінами. Ізза недостачі старшин не можна було відділових команд негайно обсадити. Тому підчинено поодинокі повітові команди державної жандармерії прямо експонованим старшинам, а їх-же команді державної жандармерії. Постепенна обсада відділових команд почалася щойно з кінцем 1918 р. і то старшинами, здебільшого цілком незнайомленими із службою жандармерії. Пізніше прийнято їх до пробної служби при державній жандармерії. В травні 1919 іменовано 7 підстаршин жандармерії старшинами (двох), згл. хорунжими (п'ятьох) після зложення приписаного іспиту. Два перші були іменовані правосильно уже передше Українською Національною Радою, так, що повторне іменування

було цілком злишне. Після упадку Львова перенеслася команда державної жандармерії до Тернополя, а звідтам до Станиславова, де вона перебувала аж до загального відступу УГА., а саме дня 25. травня 1919. Для вишколу пробних жандармів зорганізовано при команді державної жандармерії «доповняючий відділ». Наладнано також господарсько-адміністративну службу, що нею кермував «рахунково-економічний відділ команди державної жандармерії» під проводом рах. пор. Михайла Шльоса, а відтак рах. отамана Івана Мороза. Усю внутрішню організацію державної жандармерії переведжено на випробований австрійський зразок. Задержано також в основі озброєння б. австр. жандармерії. Однак шабель та карабінів було у державній жандармерії дуже мало, бо часть їх попала у непокликані руки при розоружуванню станиць в часі перевороту, а часть карабінів забрано відтак для кінноти УГА. Через те держ. жандарм. була узброєна переважно крісами австрійського зразку і багнетами. Розпоряд відносно однострою Війська ЗОУНР., проголошений вістником ДСВС. ч. 11. з 30/4. 1919 поминув державну жандармерію. Щойно розпорядком Диктатора ЗОУНР., виданим у Кам'янці на Поділлі в серпні або вересні 1919, установлено для державної жандармерії однострій, кромє і барвою рівний одностроєві Війська, та темночервону (вишневу) краску вилогів. Тесаме заряджено відносно степеневих відзнак з тим, що відзнакою повітового (булавного) вахтмайстра має бути один широкий і три вузькі срібні пружки. Такі однострої і відзнаки носили особи державної жандармерії вже раніше, так, що згаданий розпорядок затвердив тільки фактичний стан.

З кінцем 1918 р. прибув до ЗОУНР. полковник б. австр. жандармерії Олександр Гаванський. Він був свого часу експонованим булавним старшиною жандармерії в Перемишлі, а на кілька місяців перед переворотом став краєвим командантом жандармерії в Країні (краєва команда в Любляні ч. 12). Мимо того, що тодішний командант державної жандармерії отам. Індишевський був куди молодшим старшиною від полк. Гаванського, а до б. австр. жандармерії був «придільний» щойно в часі світової війни, Державний Секретаріат не іменував полк. Гаванського командантом державної жандармерії, але доручив йому ведення військової повітової команди в Станиславові. Відтак-же, коли полк. Гаванського звільнено з цього становища, назначено його інспектором державної жандармерії.

В лютому 1919. іменовано командантом державної жандармерії підполк. Олександра Красіцького; його заступником став зразу отам. Індишевський, а після відкомандовання його на Велику Україну, отаман (пізніший підполк.) Яків Яськевич. Підполк. Красіцький та Яськевич були булавними, досвідченими старшинами б. австрійської жандармерії, а другий з них був безпосередньо перед переворотом тимчасовим краєвим командантом жандармерії на Буковині (краєва команда в Чернівцях ч. 13).

(Продовження буде).

З району Махна

Написав — Др. Павло Дубас, — Філадельфія.

Весна 1918 року на Україні.

Дев'яťдесятий полк піхоти (доповняюча кадра — Ярослав) бувшої австрійської армії перенісся по довгій побуті в Одесі до міста Кривий Ріг в Катеринославщині. По національності полк був майже польський, з малою частиною Українців, цілком не-свідомих. Командантом полку був полковник фон Ганак, знімчений Чех. Старшин Українців було двох; крім мене ще був Петро Ган з Боратина коло Сокаля.

Під вечір гарного погідного дня вмаширували ми з музикою до міста і моя сотня, яка служила як охорона команди полку, розквартирувалась в будинку дівочої гімназії.

Саме місто невеличке, але в дуже гарнім положенню. Простягається над рікою Інгулець, де безжурна молодь то купається, то „катається“ на лодках. Гетьманська влада вже зробила була великий поступ в українізації. Викладава мова в гімназії була українська, „садок Просвіти“ завсіди був украшений в українському стилі, молодь горнула до науки, а коли в додатку наш полк віддав до диспозиції Управи „Просвіти“ нашу полкову музику, рух зачався на велику скалю. Концерти, представлення, забави з танцями не уставали.

Села в Криворіжчині переповнені бундючним, революційним елементом, що як свідомі Українці не раз з ненависти до „австрійків“ заганяли себе в таке положення, що і виходу з того не можна було легко найти. Командант полку, який був предсідником налого суду, уважав всякі такі селянські вибрики як „большевицький вибух“ і не раз дуже тяжко було мені і чет. Ганові переконати суд про правдивий стан річи. Ми оба служили як перекладчики та інформатори. Не одно українське життя ми врятували від кулі, вияснюючи дійсний стан справи, але і в не однім випадку наші заходи не помагали.

Одної ночі, в третій годині рано, дістаю приказ вимаршу в сторону Катеринослава. Причина: зліквідування „большевицьких банд“ в околицях Гуляй Поля. По дорозі довідуся від полковника, що в селі Володимирівка „банди“ напали в ночі на чету Мадярів, які собі спокійно спали, й вирізали вісімдесять вояків та одного старшину, а ми йдемо тепер як „карательний“ відділ.

Якось в неділю вечером зайшли ми в містечко Ново-Николаївка віддалене від Володимирівки яких 12 кілометрів. Тут вирішили ночувати. Зайшов я до Народнього Дому, а там аматорська вистава „Ох, не люби двох“. Хор співає „Гандзю“, а перетомлені вояки хочуть спати. Народний Дім був призначений

на квартири. Докалатали якось до кінця і стало спокійно.

На другий день раненько кілька сотень окружило село Володимирівку, там де вирізано Мадярів, і зігнали всіх мужчин на горбок до двора. Всіх було около вісімдесять. По моїй думці, винних в тій групі не було, бо винні вивтікали. Командантом був Махно з Гуляй Поля, який по тій різні, яку він справив Мадярам, позакопував трупи в ямах, де баби копали глину, і зник. Ніхто з нас не знав, де закопані трупи, й довідатись також не можна було ніяк.

Страшний суд уряджено в одній з кімнат в дворі,

Махно зі своїм штабом на еміграції.

куди кликали по одному з мужчин. Ціла процедура відбувалась коротко, а йшла менше більше так:

Питання: Як називаєшся? Відповідь: Так і так.

П.: Брав участь в різні? В.: Ні.

П.: Бачив, як це робилось? В.: Ні.

П.: Був у селі в цей день? В.: Ні.

П.: Знаєш, де поховані трупи? В.: Ні.

П.: Чи знаєш, що щось такого сталося? В.: Ні.

Чи старий чи молодий, кожний давав такі короткі відповіді і ніхто не виявляв зденервування. От завзята, думаю собі. Полковник аж півнився зі злости. Дивлюся на записки полковника, а він за деяким імям ставить хрестики і тих з хрестиками каже ставити окремо. Погано, думаю, шкода хлопців! Щоби хоч не були такі завзяті, можеби лекше було апелювати до милосердя, бо я певний, що ці всі невинні. Нічого не помогло. Сорок дев'ять людей „з хрестиками“ уставлено в двійки під камінну стайню. Мама, жінки, сестри поприносили своїм дещо перекусити і чекають оподалік, щоби їх допустили. Благання, просьби, плачі... Ніхто не допускає думки, що зараз станеться, бо все виглядає якесь неможливе. Чотири скоростріли уставлено на яких сто

кроків перед двійками під стайнею. Сонце зачерво-нілося на небозводі. На приказ полковника чет. Петро Ган щось говорить до засуджених на смерть... Це останні слова до них... промови добре не чути, бо жінки, які стоять оподалік, заводять... Полковник регочеться з радости... Нараз тра, тра, тра, тра... і дим заслонив засуджених.

Коли притихли кріси і дим піднісся, я побачив масу людського мяса змішаного в крові і лахмітті. Ані думки нема, щоби можливо було пізнати чоловіка в тім стані. За кілька хвилин, військо відходить і нарід з криком біжить до побитих, шукає то брата, то чоловіка, то сина, але де там... не можна розпізнати.

В тім самім моменті велика заграва показується на чотирох сторонах села. Село підпалили зі всіх сторін. Бідний нарід в розпуді заридав ще дужче.

Не знає, що робити, шукати за своїм в тім людським мясі, чи бігти ратувати домашнє майно з вогню...

Серце крається з розпуки. Сонце зайшло, зробилося темно. Горять людські хати, пропадає майно, худоба в стайнях. Собаки виють. Наш полковник дає приказ до відмаршу.

Кілька днів ми ще стояли в Софіївці, в сусіднім селі від Володимирівки, на пострах, щоби підчас похоронів не вибухли знову які заворушення.

За кілька днів післали мене з моєю сотнею до Гуляй-Поля забрати овес для коней з двора. Мав я кільканацять підвід з Гуляй-Поля і при тій нагоді балакав з кількома селянами.

— Ей, здох би він, той Махно, стільки клопоту і нещастя нам наносить, але й боронить він нас від грабжників, большевиків і всякої іншої зволочі!.. — каже наш дядько.

Ще про відзнаки Сірожупанців

Написав — Н. К.

В ч. VII-VIII. „Літопису“ за рік 1931 подано відомости про військові відзнаки дивізії Сірожупанців. (ст. 13-14). Можу дещо ці відомости доповнити. Насамперед зазначу, що вигляд відзнак, на протязі не так довгого існування Сірої дивізії, часто, а власне поступово змінювався, аж поки не набрав цих, що більше відповідали смаку української природи і вимогам життя цієї військової частини. Тодіто вони стали виглядати так, як описано в ч. VII-VIII. „Літопису“.

В часі формування дивізії, ще в таборі, вироблено і вживано дещо відмінного однострою, який взорувався більше на німецькім взірці.

Отже, оскільки не зраджує память, початково відзнаки виглядали так:

Козаки (ранги мали назви також інакші): Відзнаками служили срібні колоски, нашиті просто на комірі, без підкладки і без жадних додатків.

Ланковий мав один колосок.

Ройовий два.

Чотовий три.

Бунчужний же мав на підшивці срібне тло, оточене золотим шнуром, а в середині, як у чотового, три колоски.

По роду зброї козаки рїжнилися відзнаками, які мали на лівім рукаві, повище ліктя. Кулеметчикам відзнакою служили два схрещені кулемети з темнозеленої матерії (на сїрім рукаві). Кіннотчики мали

темнозелену голову коня. Гарматчики дві схрещені гармати, а під ними здається бомбу — кольор темно-зелений. Був ще технічний курінь, носив на рукаві, здається, молот і кліщі.

Старшини мали такі відзнаки: Сотник три.

Хорунжий — один золотий колосок на комірі, без ніякої підшивки; за колоском впоперек жовтоблакитна стрічечка, вузенька приблизно на чотири сїрники.

Чотар — два золоті колоски.

Адютанти називалися осаулами, аксельбантів спочатку не носили, почали їх носити уже на Чернігівщині.

Старші офіцери:

Курінний (пізніше підполковник) мав таку присвоєну його ранзі відзнаку: цілий срібний галуни, на нїм два золоті колоски з жовтоблакитною стрічечкою впоперек.

Полковник подібнож, лише з трьома зол. колосками.

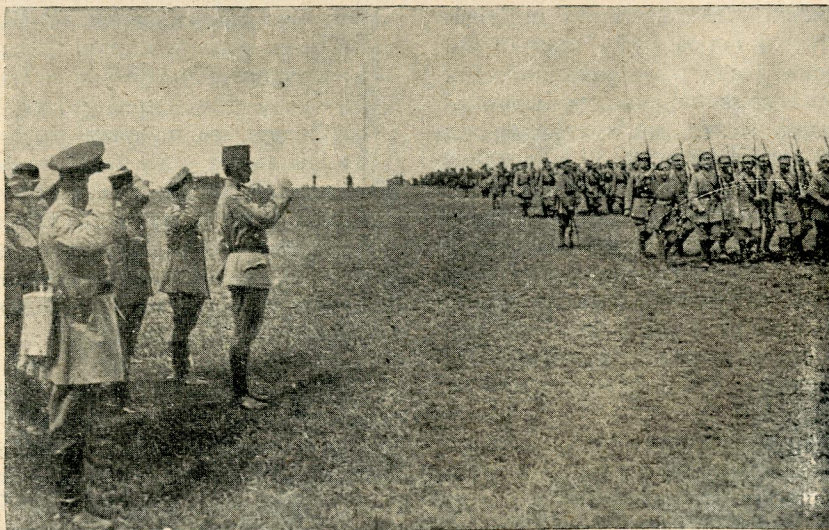
Генерал мав на золотім галуні булаву і бунчук схрещені.

На кашкеті старшини носили „кокарду“ овальну: пружок темносиній, середина темне бордо, на яким золотий тризуб.

Самий кашкет був сїрий, дашок трохи чотирикутній.

Козаки на кашкеті носили відзнаку звичайну, яка була й опісля і стала загальною прийнятою.

Були ще й сїрі шапки з темнозеленим шличком, коротким, звисав до половини шапки.

Святочна передача І. Української Сірої Дивізії. Дефілада перед ген. Гольдінгером після передачі українському дивізіонерові полковникові Перликові.

Проби організування галицько-українського народнього війська в 1848-1849 рр.

Написав — Др. Микола Андрусак.

I.

Під напором революції в березні 1848 р. дозволив австрійський уряд своїм горожанам організувати по містах, місточках і селах з числом 1000 душ населення власні національні гвардії. Користаючи з того почали галицькі Поляки спершу у Львові (вже 22.ІІІ. 1848), а відтак на провінції формувати відділи своєї національної гвардії.

Галицькі Українці щойно тоді будилися до національного життя. Свідоміші одиниці зпоміж них скоро зорієнтувалися, яка небезпека грозить нашому народові з боку Поляків, і для оборони народніх інтересів оснували в перших днях травня (2) 1848 р. політичну організацію п. н. „Головна Руська Рада“ у Львові. Згуртовані в ній найкращі наші патріоти того часу дбали про те, щоби наш нарід користав якслід з наданих віденським урядом правних постанов та не дався збаламутити польським агітаторам. Для проти-ділання акції польських „Rad Narodow-их“ та „гвардій народових“ оснує „Головна Руська Рада“ в краю — ради окружні та деканальні й робить заходи в справі зорганізування власної національної гвардії.

Ці заходи галицько-українського громадянства в 1848-49 рр. — зорганізувати по містах і селах свої національні гвардії, як також оборонну організацію галицько-українського селянства в Карпатах для боротьби з малярськими повстанцями та сформування українського стрілецького баталіону — висвітлив Іван Кривецький у розвідках: „Проби організування руських національних гвардій у Галичині 1848-1849“¹⁾, „Оборонна організація руських селян на галицько-угорським пограниччю в 1848-49 рр.“²⁾ і „Баталіон руських гірських стрільців 1849-1850“³⁾. Зміст тих цінних студій нашого дослідника галицько-українського політичного життя в початках національного відродження з незначним додатком деяких цікавих подій на основі вишуканого джерельного матеріалу подаємо власне ось тут.

Про заходи Українців у справі власної національної гвардії є згадка в 3-ій точці польсько-руського порозуміння в часі славянського зїзду у Празі від 2 до 16 червня 1848 р. Відтак в перших днях липня крилошанин Михайло Малиновський представив на сторінках „Зорі Галицької“ (ч. 9) вагу власної національної гвардії для народу. Однак жива акція в тій справі з боку тодішньої галицько-української політичної організації „Головної Руської Ради“ починається щойно в другій половині вересня, коли покінчилися найважливіші роботи в полі.

20 вересня 1848 р. видає „Головна Руська Рада“

¹⁾ Записки Наук. Т-ва ім. Шевченка, т. 113, ст. 77-146 й окремою відбиткою, Львів 1913.

²⁾ Записки Н. Т. Ш., т. 63, ст. 1-26, т. 64, ст. 27-58.

³⁾ Зап. Н. Т. Ш. т. 107, ст. 52-72. — Обі останні праці появилися також в II-ому томі „Монографій з обсягу нашої новочасної історії“ п. з. „Руська самооборона на галицько-угорським пограниччю 1848-1849“, Львів 1912.

відозву до українського народу в справі організування національних гвардій, яку розсилає 26 ц. м. по краю з окремою інструкцією. Рівночасно веде пропаганду в цім напрямі у своїм органі „Зорі Галицькій“. Тут (ч. 20) появляється стаття „Про народну гвардію або сторожу“, в тиждень пізніше (3 жовтня) оповіщує „Зоря Галицька“ (ч. 21) згадувану відозву „Гол. Р. Ради“. З її добручення мали окружні „Руські Ради“ зайнятися організацією національних гвардій в краю по містах і селах.

Змагаючи до того „Гол. Р. Рада“ бажала, щоби ці гвардії мали щиро український національний характер. Тому старалася у краєвого уряду про дозвіл на заведення української команди та укр. національних красок. Саму-ж ціль гвардії висловила „Гол. Р. Рада“ у відозві з 17 жовтня до наших громадян словами: „ще раз звиваємо вас скоро і сміло приступати до гвардії, яка, коли тільки буде й усюди, не допустить в краю до забурень і не дозволить шарпати своїх народніх прав“. („Зоря Гал.“ ч. 23).

Ці заходи „Гол. Р. Ради“ найшли перепони з боку краєвого уряду, а передовсім з боку заступника губернатора Агенора Голуховського. Він доручав окружним старостам, щоби поодиноким громадам, які домагалися б окремої руської гвардії, вияснювали, що краєві власти не признають різниці між польською і руською гвардією.

Опираючись на цій інструкції відмовив бережанський староста предсідникові місцевої окружної ради дозволу зорганізувати українську національну гвардію в Бережанах. Подібно тернопільський староста відмовив дозволу сільським громадам (числом 21) тернопільської округи на створення „сторожі народу — з руською командою і руськими знаками“; супроти того громади ці відносилися з зажаленнями до закондатного сойму⁴⁾.

Маємо також у рукописних матеріялах вістки про перешкоди в організуванні українських національних гвардій у брідському деканаті з боку губернського радника Анджейовського⁵⁾.

Дня 27 жовтня вніс до „Гол. Руської Ради“ зажалення свящ. Лев Трещаківський з Рудна, що на заснування сільської сторожі приїхав циркулярний комісар, стягав протокол, говорив, що не потреба гвардії, що „Зоря Галицька“ бунтує людей і т. п.⁶⁾

Ворожо до справи організування українських національних гвардій поставилася львівська польська преса („Gazeta Powszechna“ і „Gazeta Narodowa“), що обстоювала за одною краєвою, розуміється польською гвардією і всі змагання галицьких Українців уважала за інтригу „габсбурської камарилі“. А польонофільський „Руський Собор“ розліпив у днях 15 і 16 жовтня 1848 р. по вулицях Львова свою „Пересторогу“, в якій закидав „Г. Р. Раді“ та „Зорі

⁴⁾ Архів Белея. РКП. Бібл. Наук. Т-ва ім. Шевченка, 477/II-739.

⁵⁾ РКП. 478/II-740-41.

⁶⁾ Записник Льва Трещаківського в „Укр.-руським Архиві“ т. 13-14. Львів 1920, ст. 392.

Гал.“ підбурювання народу до розбоїв та різні. Розліплена відповідь „Г. Р. Ради“ на цю „Пересторогу“ п. з. „Заспокоєння“ позирала сейчас невідома рука. На засіданні польської „Rad-i Narodow-oj“ тільки два її члени Віснєвський і кс. Давидович були за виданням відозви, щоби польські гвардії не противилися формуванню руських гвардій та уникали всяких конфліктів.

Серед таких обставин довелося галицьким Українцям формувати свої національні гвардії. Однак пробудженого розгону до власних організацій нічого не могло спинити.

Вже після „Слова до руського народу в Галичині“ М. Малиновського в справі організування гвардій на сторінках „Зорі Гал.“ починаються серед галицько-українського громадянства приготування в цім напрямі. У своїй „Автобіографії“ оповідає свящ. Юстин Желехівський⁷⁾, що в Дрогобичі вже в липні 1848 р. уладив ігумен тамошнього василіянського монастиря о. Юстин Ганкевич свято посвячення хоругви для майбутньої дрогобицької української гвардії. Посвятив цю хоругву з синьої парчі і з жовтим львом архипресвітер крилошанин о. Іван Скребечович Селецький серед великого здвигу доколичного духовенства й народу.

З початком серпня (3) посвячено хоругву для укр. національної гвардії в Стрию, дня 18 серпня є подібне у Жовкві, а з кінцем серпня маємо вістку про заходи організувати укр. національну гвардію у Станиславові.

„Чи однак руські гвардії в сих містах були дійсно організовані, — пише І. Кривецький — не відомо напевно. В кожному разі не були організовані відразу (зазначають це виразно цитовані дописи), — а й пізніше нема ніяких слідів їх існування. Прадоподібно, організування їх перепинив наказ кр. правительства, який і був виданий незабаром після отсих перших заходів“.

Вже після заказу краєвого уряду стала організуватися українська національна гвардія в Бережанах. Хоч як перешкоджував цьому місцевий староста, все таки 16 жовтня посвячено національній темносиній прапор зі золотим львом й переведено записи до новоформованої гвардії, до якої відразу приступило 30 міщан.

Вкінці були спроби організувати українську гвардію в Тернополі. Спершу за порадою голови місцевої окружної „Руської Ради“ свящ. Михайла Білинського пробували тернопільські Українці масово вписатися до існуючої вже міської (польської) гвардії й жадати там української команди; однак цього їм відмовлено. Тоді тернопільські міщани-Українці почали заходитися біля організування власної національної гвардії та справили хоругву, яку посвячено 5 грудня 1848 р.

Безуспішно старалися Львовяни-Українці організувати власну національну гвардію в столиці. Заходи в цій справі по вісткам „Gazet-i Narodow-oj“ були вже в серпні. Однак цьому спротивився краєвий уряд, а розрухи й збомбардування Львова дня 1-2 листопада 1848 р. підкосили взагалі існування національної гвардії у столиці.

Правда, ще й опісля бачимо заходи львівського українського міщанства, якого депутатія в цій справі була принята на засіданні „Гол. Р. Ради“ дня 17

листопада 1848 р. Однак ці заходи не увінчалися успіхом і української національної гвардії у столиці краю не організовано.

Серед змагань нашого міщанства організувати власні національні гвардії найкраще увінчалися заходи Українців в Яворові, завдяки їхній чисельній перевазі над Поляками. Місцева філія „Головної Руської Ради“ занялася організуванням гвардії ще в серпні 1848 р. Число яворівських гвардійців зросло більше як до 300 мужа; гвардію поділено на дві сотні, які відбували муштру по українськи на основі муштрового підручника М. Коссака⁸⁾. Ця гвардія проіснувала аж до 10 січня 1849 р., коли то її розв'язано задля проголошення в Галичині воєнного стану.

Український національний характер мали сільські східно-галицькі гвардії. Організування їх відбувалося на основі 9-ої точки організаційного статута, отже по тих селах, де населення числило більше як 1000 душ. Спершу йшло воно досить пиняво, тому що окружні старости не зважаючи на інструкцію краєвої президії не дуже інтересувалися цією акцією, хоч нераз самі селяни як прим. в Тернопільщині домагалися організування гвардій.

Становище селян до справи організування гвардій висвітлює подекуди лист посла-селянина Василя Гарматія з 2 грудня 1848 р. до микулинецького пароха Михайла Билинського, оповіщений Іваном Белєєм на сторінках „Діла“ (ч. 159, за 1892 р.)⁹⁾. Гарматій накликає своїх земляків організувати гвардії, висловлюючися при тім різко: „То панам вільно мати свою гвардію, щоби свої давні права оружжям боронити й пануванню своє над нами під новим іменем польської гвардії знов укріпити, а ми маємо їм здатися на їхню ласку й виречися власної оборони, власного права, яке нам монарх надав для безпеки наших прав, для слави й охорони нашої народности — для вірної підпори трону й панування свого — для удержання ладу й спокою в нашій країні .. Не слухайте, люди, баламутів, що вас відводять від руської гвардії, тільки горніться та впровадьте всюди, де закон дозволяє, де є 1000 душ, як в Микулинцях... Так будемо мати свою власну оборону дома, а як прийде спокій, тож будемо менше рекрутів давати, — бо буде наша сторожа — тай менше податків в той час...“

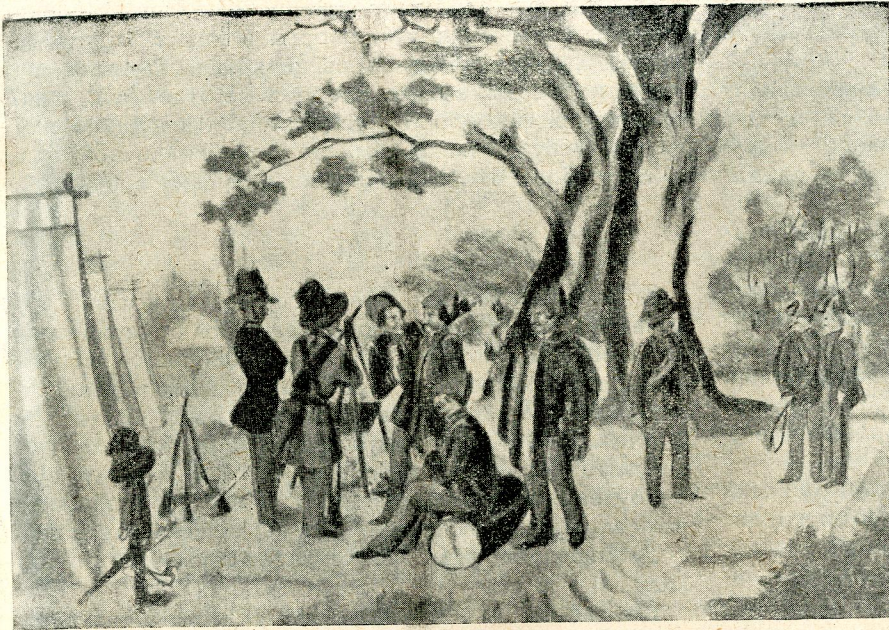
Справу організування сільських гвардій поручила „Гол. Руська Рада“ окружним і деканальним радам. Щоби спопуляризувати інституцію національної гвардії в селянських кругах, уряджували ці ради селянські зїзди згл. віча, на яких вияснювали селянам вагу національних гвардій та подавали вказівки, як їх організувати. Зверталися також до проворніших селян з зазивом: „Всіма силами разом старатися, щоби руська народна сторожа всюди і в як найбільше число завязалася“¹⁰⁾.

⁸⁾ М. Коссака: Випис з руководства до вправи для стражи народної, 16^о, ст. 4 незнач. дод. до „Зорі Гал.“ 1848, ч. 25. В цій брошурі є також: „Словар стражи народної“, що містить 41 військових висловів.

⁹⁾ Белей уважає, що цей лист писав Іван Борискевич (пізнає його почерк), тому на його думку: „Нема сумніву, що деякі гадки в листі (особливо ширший уступ про руську гвардію) були розв'иті Борискевичем, хоч нема сумніву, що й сам Гарматій був у всім тої самої гадки“. З листу Кирила Блонського до Якова Головацького з 16. X. 1848 довідуємося однак, що Гарматій „деп. селянин і по руськи читати уміючий“ (Збірник філіологічної Секції Наук. Т-ва ім. Шевченка, т. XII, ст. 310), чого не вміло багатьох з галицько-української інтелігенції того часу.

¹⁰⁾ Ркп. Бібл. Наук. Т-ва ім. Шевченка 477/II-74, Лист жов-

⁷⁾ „Вѣстникъ Нар. Дома“, Львів 1910, ч. 1, ст. 12,

Руські гірські стрільці. (Сучасний малюнок, у збірках музею Нар. Дому в Львові)

Очевидно сільські „народні руські стражі“ основувалися насамперед там, де серед селян були проворніші одиниці. 10 жовтня маємо в „Зорі Галицькій“ (ч. 22) вістку про оснування сел. Іваном Залужним в селах Камінці Волоській та Старім Селі жовківської округи „руської народньої сторожі“. Як ішла акція „Окружних Руських Рад“ в закладанні цих сільських „сторожей“, задля нестачі джерельного матеріялу годі як слід висвітлити. Історик Кривецький стверджує, що ця акція реальних наслідків не принесла, а дня 10. І. 1849 р. національні гвардії в Галичині були розв'язані зовсім.

II.

Крім заходів зорганізувати власні національні гвардії галицько-українське громадянство створює в тім часі ще інші військові організації. Мадярське повстання в 1848-49 рр. примусило селян східно-галицьких округів, що межували з Угорщиною, до оборонної організації перед нападами мадярських повстанців.

Організацією тієї селянської оборони занялися у власнім інтересі австрійські військові влади в Галичині, тому що за мало було в краю війська й галицько-угорська границя не була добре забезпечена. „Головна Руська Рада“ за посередництвом своїх філій та українського духовенства помагала військовим властям формувати селянське військо, озброєне примітивно власними гвинтівками, старими крисами з кременем, стрільбами, відібраними від польської армії, косами й піками.

Щодо числа тих селянських озброєних відділів, то знаємо, що станиславівська округа виставила 17810 людей. Докладних даних про кількість селянської самооборони в коломийській, стрийській та самбір-

ківської окружної ради з 6. X. 1848 до Івана Ониськовича, „князя“ з Любича.

ській округах не маємо. Перепони в її організуванні бачимо в Турчанщині (що входила тоді в склад самбірської округи) з боку управи дібр та команди фінансової сторожі¹¹⁾, без сумніву обсаджених Поляками, що симпатизували з Мадярами. Були одначе й серед Поляків льояльні австрійському урядові люди, що зжилися з Українцями й брали живу участь в цій селянській самообороні. А мандатор з Надвірної Франц Стоковський, уважаний серед польської шляхти за „свого“, шпіонував в користь Австрії.

З початком 1849 р. (кінець січня, лютий-березень) маємо низку мадярських нападів на пограничні села у стрийській та самбірській округах. У Стрийщині місцеві селянські озброєні відділи разом з незначними австрійськими військовими силами по завзятих боях з мадярськими повстанцями розбили останніх так, що уможливили австрійським військам обсадити сумежні закарпатські українські села.

Мадяри зібрали свіжі сили під проводом Поляка кн. Воронєцького, прогнали 16 березня Австрійців до Галичини й почали мститися на населенні Закарпаття. Одначе п'ять днів пізніше розбито відділ кн. Воронєцького, що втікаючи з недобитками через Волове до Сиготу забрав зі собою 14 полонених українських селян, які в погоні за ворогом задалеко відбилися від своїх.

¹¹⁾ Ркп. Бібл. Наук. Т-ва ім. Шевченка, 477/II-740-741.

Прапор національної гвардії в Яворові.

У самбірській окрузі була селянська самооборона мабуть слабша; маємо вістки, що мадярські ватаги рабували й палили села тієї округи.

Про напади Мадяр на сяніцьку, станиславівську та коломийську округи не маємо жадних вісток. В Коломийщині скинився тільки з початком лютого 1849 р. переполюх задля поголоски, мовби мадярські повстанці впали до Галичини.

Найбільше лиха в часі мадярського повстання знало безборонне українське населення Закарпаття. Мадяри насильно забирали закарпатських Українців до свого війська, мордували й вішали більше опірних та пустошили українські села.

Однак маємо також вістки, що деякі закарпатські села, як прим. Студене завзято боролися з мадярськими повстанцями та лучилися з озброєними відділами своїх галицьких братів.

Тоді серед закарпатських Українців виринула гадка про злучення Галичини й Закарпаття в один коронний австрійський край. Висланий до Львова делегат Закарпатської України заявив „Головній Руській Раді“, що „Угорські Русини бажать, щоби від Угорщини були відділені і як у політичнім, так і адміністративнім згляді були прилучені до руської часті Галичини“. В цій справі звернулися закарпатські Українці навіть з проханням до цісаря й просили „Головну Р. Раду“ поперти їхні заходи.

„Головна Р. Рада“, стараючись про поділ Галичини на руську й мазурську, сподівалася, що австрійський уряд за вірність Українців і їхні жертви в боротьбі з Мадярами прилучить Закарпаття до української Галичини. Ця надія „Гол. Руської Ради“ пробивається в її відозві до закарпатських Українців з 20 липня 1849 р.: „повстаньте кріпко за віру вашу, царя, народність і мову вашу, за жінки й діти ваші, одним словом, за все, що Вам найсвятішим бути може; а коли приложите сильно до побіди бунтівників і зброї царській побідити їх поможете, тоді подумайте про нас і нашу спільну народність, і зеднайте ваші змагання з нами в тім, щоби в злучі всіх нас, що є одного походження, одної крові, однаковою бесідуємо мовою, вітчизна Русинів від довгої неволі двигнулася, і ми всі разом одну область під владою благого царя нашого творили, а що доброта й справедливість милостивого монарха нашого, котрий уставою конституційною з дня 4 березня ц. р. надав рівноправність всякій народности, на це бажання наше призволить, тим певніше надіятися можемо, коли вже тепер зволив призначити й вислати до Вас людей, щоби в дусі тієї уставу правду для Русинів установити, а мадярські надужиття на завжди знести“.

Однак після здавлення мадярського повстання реакційний австрійський уряд не сповнив бажань галицьких і закарпатських Українців. Угорщина стала знов австрійською провінцією у своїх старих границях.

У звязку з капітуляцією угорських повстанців дня 13 серпня 1849 р. біля Вілягошу перед російським генералом Рідігером минула потреба української селянської оборони. „Однак — пише Кривецький — граничну оборону ще не зараз розв'язано, бо декуди по гірських провалах і ярах ще зустрічалися недовбитки мадярських ватаг. Її розв'язали аж пізно в осени“.

У станиславівській окрузі розв'язано самооборону з парадними церемоніями. Подібно як на початку її повстання так і при її розв'язуванні зроблено її перегляд. Військовий командант подякував в імені уряду селянам за оборону краю.

Про подібні церемонії при організуванні й розв'язуванні селянських самооборон в інших округах не маємо жадних вісток. Кривецький здогадується, що таких церемоній в інших округах не було. Істнування селянських самооборон поза Станиславівщиною скінчилося мабуть тільки тим, що повідбирали від селян палну зброю і організація зниділа сама собою.

III.

Крім тієї селянської самооборони задумала „Головна Руська Рада“ сформувати полк українських добровольців, подібно як це зробили інші сусідючі з Мадярами народи. В порозумінні з військовою генеральною командою звернулася „Гол. Р. Рада“ дня 1 січня 1849 р. до українського народу зі зазивом вступати до полку добровольців. Цю відозву враз з поученням для філій „Г. Р. Ради“ і священників розіслано по цілім краю. Окружні та деканальні ради і духовенство мали зайнятися вербуванням добровольців.

Змагаючи до сформування українського полку добровольців, „Г. Р. Рада“ старалася стягнути до нього всіх старшин Українців в австрійській армії. Ще у вересні 1848 р. поробила між іншим успішні заходи у військових властях в справі перенесення Українця Барусевича, поручника з піхотного полку князя з Парми, з Кракова до Львова¹²⁾.

В рукописній збірці Івана Белея¹³⁾ маємо лист цього заточенця до Івана Борисикевича, члена „Г. Р. Ради“, з 28 вересня 1848 р. Лист з винятком початкових слів писаний латинкою; з того видно, що Барусевич, як і багато інших з світської нашої тодішньої інтелігенції, почав шойно вчитися кирилиці. Цей лист не вільний від польонізмів, а надиханий любовю до свого краю та бажанням служити рідній справі, подаємо ось тут:

„Честний Брате!

Слава Богу слава вам!

Nyni Wasze pismo z 23-o 7-bra otrymaw. Radbym sey czas widlytity z Krakowa w jakiey cyrkuł do naszych prawych Russyniw, wze dla toho, szczo by zdrowie, i um miy dawnyi widzyskaty, bo tu meni ne plauduje, a wsio z ohydło.

Do kolosalnoho ditu ne jest moja hołowa sposobna, ale szczo zmozu dla naszych prawych Russyniw uczynity, z duszoju i z tилом jestem na pohotowiu, a pomoszcz od Hospoda sotworszaho nebo i zemlu.

Staraytesia więc czerez adjutanta z Generalnóy Komendy by mene do toho Bataillonu, szczo w Lwowie garnizonuje, prydylyty, a ja na własny koszt zaraz do Was do Lwowa pryidu. Wsim Russynam pokłon.

Wasz szczyry brat Russyn Barusiewicz obrl. Krakau 28-o 7-bra 848“.

Дня 22 березня 1849 р. доручено „Голов. Р. Раді“ цісарський дозвіл (з д. 10. III) на виставлення „баталіону руських стрільців“ в народнім строю. З припоручення міністерства війни формуванням баталіону занялася галицька військова генеральна команда, що в порозумінні з „Гол. Р. Радою“ визначила для нього в більшості старшин Українців. Баталіон мав складатися з шести сотень, які формовано у Львові, Бережанах, Коломиї, Станиславові, Стрию і Самборі. До дня 6 квітня зголосилося до нього 3460 людей;

¹²⁾ Ркп. Бібл. Наук. Т-во Шевченка, 477/II-739.

¹³⁾ Ркп. Бібл. НТШ. 477/II-748.

одначе із зголошених прийнято тільки 1410 до військової служби.

З початком травня 1849 р. був цілий баталіон уже у Львові. Дня 8 червня ц. р. всі його старшини з командантом майором Ватерфлітом на чолі представилися „Головній Руській Раді“. Її предсідник крилошанин Михайло Куземський привитав їх промовою, в якій підчеркнув, що „Г. Р. Рада“ формувала цей полк між іншим з наміром, щоби забезпечила руське ім'я від зневаги. На кінець своєї промови заявив, що „Г. Р. Рада“ приймає старшин у себе дуже мило, як знак пошани для українського народу.

Від початку червня 1849 р. почала відбуватися муштра українських стрільців у Львові. Муштра відбувалася по німецьки з українськими поясненнями. Прохання „Г. Р. Ради“, щоби команда була в українській мові, відмовлено тому, що баталіон входив в склад цілоти австрійської армії, в якій команда була одна — німецька.

Стараючись про хоругву для баталіону „Г. Р. Рада“ просила архикнягиню Софію, матір царя Франц-Йосифа I, щоби була за т. зв. „Fahnenmutter“; ця згодившись бути матір'ю хоругви, прислала для неї величаву ленту.

Після відповідної підготовки вирушив баталіон 6 вересня зі Львова до Кошиць. Хоч мадярське повстання здавлено ще в серпні, то для привернення повного спокою на Угорщині треба було сильної військової залози. Як військова залоза побув баталіон у Кошицях до кінця 1849 р. За весь час побуту на Угорщині його командант удержував зв'язок з „Гол. Р. Радою“, посилаючи їй звіти з діяльності баталіону.

З початком січня 1850 р. вернули наші стрільці до Галичини, до Перемишля. Тут баталіон таки в січні розв'язав, хоч „Г. Р. Рада“ робила заходи у міністерстві війни, щоби його не розв'язували. Прохання її не узгоджено; нема сумніву, що була в тім робота галицького намісника гр. Агенора Голуховського, який в квітні 1849 р. перешкодив „Гол. Руськ. Раді“ сформувати другий такий баталіон з українською командою й українською хоругвою.

В проханні з 6 квітня 1848 р. до царя „Гол. Р. Рада“ мотивувала потребу цього баталіону тим, що в часі заворушень в 1848 р. були виставлені Українці в своїй національних змаганнях на самоволю польських демагогів. Охорони перед тією самоволею дізнавали з боку військового команданта Галичини бар. Гаммерштайна, заприятеленого з нашими діячами в „Гол. Р. Раді“; тому остання подавала в своїм проханні до царя, щоби власником цього другого українського баталіону був ген. Гаммерштайн.

Одначе цьому проханню відмовлено без подання властивої причини; а сталося це завдяки опінії Голуховського про українських стрільців.

„Не можу поминути уваги — писав він дня 28 квітня 1849 р. до віденського уряду — що формування дальших руських баталіонів треба признати з гори недопустимим, бо я довідався, що Русини носяться з невиповідженим ще дотепер отверто наміром виведати ступнево царський дозвіл на побільшення корпусу до 10000 людей. Не заперечуючи лояльності Русинів, уважаю це кроком надто смілим, а навіть небезпечним для держави, щоби позволяти без потреби побільшувати корпус, оживлений національними, в консеквенції сепаратистичними змаганнями, корпус, який бувби неначе оружною репрезентацією народу“.

Голуховський, що почав вести польську угодову політику супроти австрійського уряду, скоро зискав його довіря. Він переконав австрійський уряд, що для удержання мира з Росією та Галичини при Австрії не треба попірати галицьких Українців в їх національних змаганнях, бо вони стремлять до злуки всіх споріднених племен в одну державу зі столицею у Києві¹⁴⁾

Роботу Голуховського можна добавувати і в нагінці на бувших українських стрільців в осени 1850 р. Тоді неначе в кару за те, що в 1849 р. стали добровільно в рядах оборонців держави, стали забирати їх насильно до війська, не зважаючи на те, що багато з них було вже жонатими й по закону від військової служби вільними. При тім — як подає історик Кривецький — поступали з ними безоглядно.

Ось так виглядають перші проби національно відроджених галицьких Українців зорганізувати власну військову силу. Розгін їх в тім напрямі — як бачимо — був великий. Очевидно, хоч від того часу минуло звиж вісімдесят літ, то не можемо сьогодні задля недостачі джерел усе як слід висвітлити. Тільки частинно про деякі округи маємо докладніші вістки завдяки збереженим актам окружних рад, споминам та запискам сучасників. Цей факт повинен повчити нас, сучасників великого зриву українського народу, яку вагу мають спомини, документи й записки з часів визвольної війни для грядучих поколінь. Тому такий матеріал треба збирати й передавати його до публичних архівних збірок, де їх у свій час може використати дослідник для висвітлення минулого.

* * *

Досліди І. Кривецького над селянською самообороною в Галичині 1848-49 рр. спопуляризував д-р Іван Крип'якевич у видаваних ним перед світовою війною „Історичних листках“ (ч. 8). З початком світової війни, коли галицькі Українці знов зорганізували власне військо, вважали наші вчені актуальною справою пригадати нашій суспільности подібні змагання у 1848-49 рр. Д-р Василь Щурат помістив у 20-ім числі віденської „Свободи“ за 1915 р. популярну статтейку п. з. „Галицько-українські стрільці 1849 р.“, а д-р І. Крип'якевич присвятив Українським Січовим Стрільцям статтейку п. з. „З історії української військової організації в Галичині“, що появилася в 31 ч. „Свободи“ (що виходила вже у Львові) за 1915 р.

Той самий нарис незначно змінений п. з. „Українські військові організації в Галичині 1848 р.“ появилася опісля в його брошурці п. з. „Українське військо“ виданій накладом „Союза Визволення України“ у Відні 1916 р. (ст. 19-22).

Як бачимо — були спроби спопуляризувати цю сторінку нашої історії серед широких кругів громадянства. Одначе з часом це забулося. Доказом цього є „Історія політичної думки галицьких Українців 1848-1914“ ч. I. (Львів 1926), написана на основі споминів д-ром Костем Левицьким. У своїм огляді подав автор справді розділ п. з. „Національна гвардія, 1848-1849“ (ст. 54-55), одначе помішав національну гвардію з баталіоном українських стрільців: „З кінцем р. 1848 — читаємо в „Історії“ д-ра К. Левицького — зачалась збирати наша гвардія в Галичині. У звітах

¹⁴⁾ Пор. В. Łoziński: Agenor hr. Gołuchowski, Львів 1901, ст. 149-150. — L. Dębicki: Z dawnych wspomnień 1846-1848, Краків 1903, ст. 87; — Д-р В. Щурат: На досвідку нової доби, Львів 1919, ст. 175.

до „Головної Р. Ради“ подавали окружні організації, що руські молодці охочо приступають до руського нашого полку охотників (фрейкору), та що вже їх около 1600 зголосилося...“ і далі: „Ленту до прапору руського корпусу національної гвардії вишивала мати цесаря Франц-Йосифа — архикнягиня Софія“.

А в „Книзі Знання“ (т. I, ст. 914) під гаслом „гвардія“ є подані різні гвардії (наполеонська, гетьманська т. зв. сердюки, червона й біла), тільки не згадується про галицько-українську національну гвардію.

І саме тому подаємо отцей огляд студій І. Кревецького на сторінках „Літопису Червоної Калини“.

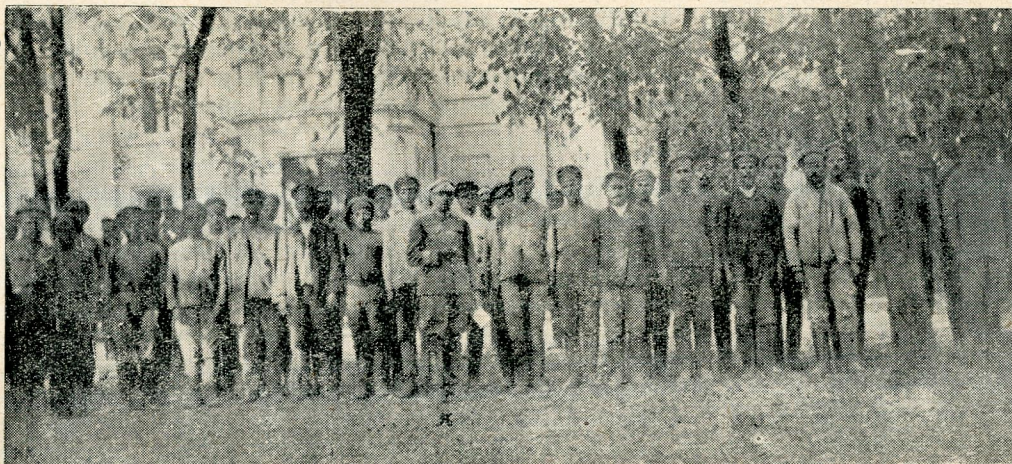
Вишкіл Команди Етапу У.Г.А. на Україні.

Спомин. Написав — Микола Алиськевич, сот. УГА.

В місяць по історичнім переході Галицької Армії за Збруч, доручив мені сот. Штукгайль, шеф штабу Кмди Етапу, тоді у Жмеринці, вибрати із збірні старшин около 20 старшин, приділив мені около 120 підстаршин і стрільців, обоз і 4 скоростріли та вислав мене в Ямпіль под. Там мав я отворити із новобранців Ямпільського повіту вишкіл Кмди Етапу. По виказам мав я мати около 2200 новобранців. Сот. Штукгайль поінформував мене, що це дуже неспокойний повіт, треба отже обережно там поводитися, бо недавно утік відтам нічу пор. Ковалик з відділом

у Ямполі ще проф. Адам Миколаєвич, Галичанин, як просвітний референт.

В порозумінні з військовим начальником проголосив я побір новобранців і назначив дні їх зголошень. В перших днях зголосилися новобранці сотками так, що до тижня мав я їх уже около 500; заложив я 4 сотні під командою поручників: Найдана, Бойчука, Гури і Цегельського і окрему скорострільну сотню під пор. Костецьким; харчевий відділ вів пор. Мальчинський, а харчі набували ми закупом за одержаний зачет. В межичасі поборова комісія дальше набирала свіжих новобранців. Однак з часом наплив новобранців зачав меншати і по кількох днях зовсім устав. Не знав я, яка цьому причина, згодом однак почув, що в селі Дзигівці зібралася шайка бандитів, яка засідається в білий день в кукурузах, нападає на проїзжих і грабить їх, а навіть убиває головню купців, та не робить ріжниці і щодо селян; ця банда здержувала підводи з новобранцями і під загрозою пімсти відмовляла голоситися до військової служби, що легко було їй робити, бо всі майже села мусіли проїздити до Ямполя через Дзигівку. Рівночасно зачали кружляти по місті чутки про

Новобранці козятинської волости в УГА. після присяги. Село Червона на Київщині. Вересень 1919.

Нар. Сторожі, не могучи собі дати ради з тамошнім населенням. Харчі і гроші мав я побирати в Інтендантурі Етапу в Жмеринці, тому я й зараз туди зголосився по зачети. Сот. Хробак, тоді харчевий референт, подав мені, що харчі буду діставати у пор. Могильницького в Могилеві под. і в тій цілі вручив мені доручення до нього і дав мені малий зачет в грошах.

Я зібрав старшин, стрільців і обоз, завагонувався і відїхав в Могилів, де зголосився у пор. Могильницького; цей не мало здивувався, прочитавши наказ головної Інтендантури, бо сам нічого не мав, а і виглядів на пізніше не було ніяких. Дав мені лише наче на глум молодого піврічного бичка. Відси відїшов я в Ямпіль, нове місце мого придїлення. Тут не застав я ніякої військової частини, а з військових установ лише Кмду повітового військового начальника і Стаційну Команду під рукою придніпряньського сотника Самійленка. Урядовцями були тут два галицькі четарі: Осип Теліщак і Волинець; був

щораз частіше напади і грабежі з убійствами в околицях Дзигівки, ба й поодинокі мешканці зачали до мене голоситися, що одного або другого там ограбили та просили мене помочі. Спільно з сот. Самійленком постановили ми вислати в Дзигівку карну експедицію, половити опришків і тим самим завести лад в повіті. В тій цілі віднісся я до К-ди Етапу за помічю і зброєю і небавком одержав чортківський відділ Народної Сторожі 150 людей під командою хор. Снігуровича, амуніцію, два скоростріли і ручні бомби. До цього відділу додав я 50 підстаршин і стрільців із вишколу і вислав у згадане село виправу під проводом пор. Бойчука.

Про місце і час сходив бандитів ми точно розвідалися і знали, що вони сходяться завжди коло 5-ої години над раном в крайній хаті села і діляться там добочю. Пор. Бойчук вийшов з Ямполя о 12-ій год. нічу і над раном окружив згаданий дім. Коли опришки зауважили виправу, зачали відстрілюватися крізь вікна і двері своєї хати, одначе завдяки відвазі поодиноких жандармів, удалося їх виловити з виїмком

Сот. Балицький і пор. Ящишин. Старшинська школа піхоти УГА. Гута чугорська, 30. VII. 1919 р.

головного проводиря, який ранений утік в поля; трьох було убитих і їх трупи виставив поручник Бойчук для постраху на середині села, а 18 зловила виправа живими; цих передали ми в руки суду в Ямполі. В хаті і столі найшла експедиція багато ріжних матеріял, грошей і дорогоцінних виробів, а надто 2 парі гарних коней; це все походило із грабежі. Тому пор. Бойчук повіддавав на місці найдені річі власникам, які голосилися і доказали свою власність. До коней ніхто не голосився, отже забрав їх пор. Бойчук у Ямпіль; коли вернув у місто, саме тоді новобранці йшли по снідання; один з них, побачивши пару коней впряжених до воза, пізнав, що це коні його батька, який саме вчора був у нього разом зі швагром і над вечером відїхав в напрямі села Кісниці. Заляканий хлопчина просив мене, щоб відпустити його до дому, бо хоче довідатися, що сталося. Я відпустив його і віддав йому коні. Другого дня вернув нещасний з дому з вісткою, що трупів його батька і швагра нашли в кукурузі під Дзигівкою.

По цій виправі проголосив я знову побір. Наплив новобранців був тепер правильний, мої сотні росли з дня на день так, що згодом весь вишкіл числив коло 1.000 людей і зачалося правильне вишколювання. За дня вправи, а вечером відчити в поодиноких сотнях на тему української історії, зладжувані окремо в тій цілі покійним одн. стр. Соботою. З початку тяжко було придержати військову карність, бо свіжий елемент, здеморалізований революційними часами, не легко піддався якійсь карности. Однак завдяки добрим і досвідченим старшинам і підстаршинам згодом і дисципліна настала так, що поодинокі сотні робили вражіння правдивих військових частин. Вправи відбувалися без крісів, їх мали лише підстар-

шини і стрільці-інструктори. Одинокую турботою була недостача одягів, харчів і гроша. Вислав я післанця до Інтендантури по дальші засоби, однак він вернув лише з письменним дорученням, щоби я старався удержати вишкіл коштом цукру із підямпільських цукроварень, в дорозі виміни за харчі і товари в Румунії. З тою метою прислала мені Кмда Етапу як харчевого чет. Жилу і ліквідуючого хор. Нутмана; однак виміну годі було переводити, бо Румуни обставили густо свої границі на Дністрі і не допускали ніякого граничного торгу.

Інтендантура Етапу сама була в прикрім положенні, бо — по словам сот. Хробака — уряд У. Н. Р. ніякої фінансової помочі не давав і всі галицькі частини були полишені на самоудержання. Я вислав чет. Жилу до Жмеринки зі звітом про неможливість виміни цукру і просив іншої ради. На те привіз чет. Жила трохи гроша, за який мали ми закуповувати харчі в повіті, а щодо одягів ані бесіди не було. За вишколюванням новобранців сходилв день за днем і ми були раді, що мимо всяких труднощів зможемо в кількох тижнях скріпити нашими новобранцями ряди і так чисельно слабеньких галицьких частин.

Та згодом зачали новобранці утікати до дому; з початку по два-три зі сотні, пізніше вже й більшими гуртками, а ранні звіти голосили щодня по кілька-десять дезертирів. По селах тоді станиць жандармерії не було, тому слав я письменні візвання до поодиноких начальників громад, щоби доставляли утікачів. Мої письма мали лише частинно успіх, бо лише деякі громади виповнили мої доручення, а деякі головню приграничні наддністрянські села навіть не відповіли; дійшло до того, що з тих сіл ні один новобранець не лишився в сотні, а всі сиділи по домах, не думаючи навіть вертатися. Безперечно, що це мало деморалізуючий вплив на весь повіт, тому рішив я зліквідувати раз на все дезерцію, що можна було досягнути лише в рішучий і безоглядний спосіб. Із списів виявилось, що найбільше утікачів скривається в селах Кісниця велика, Яруга, Писарівка, Томашпіль і Грушки.

Я зложив дві карні експедиції в силі по 50 стрільців і одного старшини і вислав одну під пор. Сіменовичем у Кісницю, а другу під хор. Нутманом в Яругу з дорученням зібрати утікачів і наложити на село кару за переховування дезертирів. Пор. Сіменович того самого дня вернувся зпід Кісниці, бо коли

Чета одворічних підстаршин і стрільців при Арм. вишколі УГА.

селяни побачили виправу, обложили село розстрільною і привитали наш відділ скорострільним вогнем. Село те мало 15.000 душ населення і було відоме із контрабанди з Румунією, головню на вино і мануфактуру. Щоби не бути побідженим, зібрав я весь відділ Народної Сторожі і попросив на поміч придніпряньський наливаївківський полк, який стояв тоді в Ярузі. Він прислав мені 350 козаків підмоги і таку виправу вислав я у славну Кісницю під проводом пор. Бойчука, — тепер вже Кісниця піддалася, хоча всі молоді мужчини утікли перед експедицією у ліс. Пор. Бойчук побув там три дні і вернув зі всіма дезертирами, зібрав більшу контрибуцію, при чім повідбирав від селян багато військових коней, зброї, упряжі та возів, зрабованих недавно у Придніпрянців, яких вони розоружили у себе. Вози і коні віддав я до розпорядження сот. Самійленка, щоби той доставив їх до найближчих придніпряньських частин, а амуніцію, харчі і гроші задержав на удержання вишколу; яругська виправа позбирала утікачів зі всієї тамошньої околиці і привезла теж чимало харчів, гроша і зброї, ба навіть і військових одягів. Згодом вислав я ще карні відділи в Томашпіль та околиці Грушки і мав уже очищений повіт із чотирох кінців. Такими виправами осягнув я подвійний хосен: придбав собі середники на удержання вишколу і потрібну зброю та амуніцію і спинив дезерцію, при чім навчив села шанувати розпорядок і накази властей. Наслідки були такі, що коли до мене віднісся Уряд У. Н. Р. в Кам'янці, щоби я позбирав військові речі, які селяни розграбили з українських частин підчас попередних відворотів, на моє письмнене візвання всі села одно наперед другого звозили мені забрані речі; таксамо потрібні до вишколу кріси, амуніцію, одяги, звозили селяни на кожодчасне візвання. Всі розпорядки ямпільських установ виконувано в повіті як слід, а про бандитизм і дезерцію і чутки загинули. Навіть і самі селяни були вдоволені з нового ладу і не раз чути було вислови поодиноких селян у місті: „нам треба такої влади, бо без сильної руки нічого у нас не вдієш!“

Тепер і вишколювання гладше пішло вперед, крісів було доволі, харчів і заслуженини все ставало, сотні були яко-таким приодягнені так, що й військова карність була залізна. Інтендантурі я перестав докучати, а що не слав уже післанців просто у Бар, то всі прикази діставав зі стаційної Команди в Могилеві, де командантом був тоді от. Підляшецький. Час до часу одержував лише доповнення старшин, яких у вишколі з огляду на число новобранців не ставало. Народня Сторожа була тепер мені злишня, тому я відіслав її до розпорядження Команди Етапу.

Попри військове заняття не занедбували старшини культурної і просвітної праці в Ямполі. Поза відчитами по сотнях, улаштували час до часу відчити на різні теми в місцевім клубі, давали аматорські вистави, а проф. Миколаєвич їздив з відчитами по селах повіту. Ожило і ямпільське товариське життя, яке лекше було можна з місця рушити, бо населення міста було з виїмком кількох польських і російських родин свідомо українським. З часом почув я вдоволення, що зможу виконати як слід повірену мені задачу, тимчасом ненадійні події перехрестили мою працю. До повного викінчення вишколу треба було ще три тижні часу.

Почали кружляти чутки про наближення денікінського фронту, а вслід за тим зауважили ми зага-

дочну поведінку деяких місцевих російських родин і бувших російських старшин. Згодом чути було вже й відгуки артилерійських стрільців, а в слід за тим прийшли чутки, що Денікінці переступили залізничий шлях Бірзула — Вапнярка і підходять до Ямполь; за день два явилися в Ямполі поодинокі наддніпряньські фронтові частини. Не маючи ніяких наказів, вислав я післанця до Стац. Команди в Могилеві по вказівки і мій старшина вернув з наказом йти з вишколом в Могилів.

Я зібрав весь вишкіл, забезпечив сотні перед дезерцією, пообставлявши їх стрільцями і підстаршинами і в повнім ладі вийшов в напрямі Могилева, де й прибув по дводневнім марші. В Могилеві Стац. Команди я вже не застав, був там лише буковинський курінь, від якого я нічого не міг довідатися, а про телефонічне получение з Баром і бесіди тоді не було. Я побув кілька днів в Могилеві, де відвів спільно з буковинським курінем свято 1 листопада на моголівським майдані, а що Денікінці зачали вже загрожувати містові, вибрався я 3 листопада через Яришів — Вербівці в напрямі Бару, де надіявся злучитися з Командою Етапу. У Вербилівцях стрінув я повний відворот придніпряньських частин, які утікали на захід, а межі ними і полк. Степанова, від якого я довідався, що наші частини збираються в околицях Нової Ушиці. Туди я й пішов. В Новій Ушиці не застав я ні одного Галичанина, а лише малу придніпряньську частину; хоч поодинокі козаки гляділи на нас дуже неприхильним оком і просто визивали, однак я не знав положення і пояснював собі це ворожнечою звичайної військової натури, мовляв — вони українська вибрана армія, а ми гонведи, Австрійці. Вечером того дня почули ми неясні чутки про злуку Галичан з Денікінцями, однак чогось певного годі було довідатись і тому ми не вірили цим балачкам. Одно тільки було загадочне, а саме те, що всі наддніпряньські частини відступали на захід, а наших не було ні сліду. Всетаки рішився я йти в напрямі Бару. До цього часу мої новобранці добре держалися, не утікали так, що мій вишкіл мав около 700 душ стрільців, отже творив на цей час сильну і боездатну одиницю, та й оружя, амуніції і харчів у мене не хибувало. На другий день рано вибралися ми в напрямі Бару. А що в листопадові дні дороги розмоклися, йшли ми з трудом нога за ногою болотним шляхом Нова Ушиця — Бар і щойно коло полудня добилися до містечка Говори.

В полудне прибули ми в Говори і стали тут варити обід. На середині міста застали ми уставлений скоростріль, по домах козаків, а в дворі Команду 12. придніпряньської дивізії під командою Тютюнника. Мої сотні усталилися на площі, кухні варять, а старшини збилися коло мене і розмовляють. Згодом бачимо, підходять до наших стрільців, які розбрилися по майдані, Тютюнниківці і ведуть балачку з ними; по обіді даю приказ до відходу. Тимчасом підстаршини і стрільці заявляють поодиноким сотенним, що дальше в напрямі Бару не підуть, бо ми ведемо їх до Денікінців, тоді коли всі українські частини збираються в околицях Проскурова. Тютюнниківці мали їм заявити, що коли ми рушимося кроком вперед, вони будуть обстрілювати нас скорострільми. Догадався я, що значили розмови Придніпрянців зі стрільцями і хоч-не-хоч мусів я приказати вертати в Нову Ушицю.

Ми переночували в Н. Ушиці, а ранком вийшли

знову в напрямі Бару. Із ранішніх звітів довідався я, що нічо утікла майже половина моїх новобранців, а межі ними і кількох Галичан; це були явні наслідки вчорашньої агітації в Говорах. Заледви вийшли ми в діл Ушиці, спинили мене придніпрянські кіннотчики і завізвали до штабу дивізії. Я здержав мою частину і сам пішов до Тютюнника, який вже тоді був в Н. Ушиці. Прийшов та зголосився, по чім Тютюнник спитав мене, з якої я частини і куди прямую. Я вяснив йому, що йду з Ямполя до Команди Етапу в Бар, на що Тютюнник подав мені, що всі Галичани збираються в околицях Деражні — Проскурова, а коли я схожу на силу йти в напрямі Бару до Денікіна, тоді він змусить мене артилерійським вогнем до зміни мого напрямі. Я дійсно побачив крізь вікно, як артилерія окопувалася поза містом. Тут мигнула мені хитра думка: я глянув на карту і побачив, що до Бару можу дістатися бічною дорогою через село Пилипи, яке лежить у зовсім противнім напрямі як Говори і крізь нього веде шлях до Деражні; тому я заявив, що йду через Пилипи в Деражню, попрощався і вийшов. Вернувши до моєї частини, дав я приказ до маршу на Пилипи, що мої сотні й виконали; по дорозі весь час супроводжали нас тютюнниківські кіннотчики, перелітаючи на конях то сюди, то туди, доки не упевнилися, що ми дійсно йдемо у Пилипи.

В Пилипах ми підночували, а рано вислав я трьох старшин кінно до Бару на розвідини; вернули вечером з вістями про злуку наших з Денікінцями, а також про те, що в Ялтушкові є наші частини, які саме нас ждуть, поінформовані про наш евентуальний прихід Командою Етапу. Перед відходом з Пилипів поінформував я стрільців про зміну нашого положення, завізав їх, щоби держалися у вірі на добрий вислід наших змагань і провіряв склад вишколу, при чім виявилось, що останньої ночі не стало знова около

150 новобранців і кількох Галичан так, що вся моя частина нараховувала заледви 200 осіб; з поганим почуттям вийшов я в напрямі Ялтушкова. Стрільці теж не почувалися весело, на всіх насліо пригноблення.

В Говорах застали ми частини СС-ів, які прямували в напрямі Нової Ушиці і зараз при вході в містечко привитали нас словом „зрадники“. Дивне було положення: члени одної і тої самої армії, яка боролася за одну і ту саму ціль і спільну ідею, нині одні звали зрадниками других, одні частини спішили в сторону Поляків, а другі до Денікінців, себто до своїх ворогів! Не знаючи сути річи, я пішов дальше з затисненими зубами, з закритим в серці болем і схованими внутрі слезамі. Ми пішли в Ялтушків, щоби там злучитися з нашими і спільно з ними ділити дальшу нашу незавидну долю.

Над вечером почали ми зближатися до Ялтушкова; з далека побачив я розстрільну, яка лежала понад містом і коли ми дійшли недалеко нашої цілі, вона зібралася і кольоною відійшла в напрямі Говорів, минаючи нас боком. Коли ми увійшли в Ялтушків, врадувалися нами дуже частини Галичан під командою отам. Волянського. Ми прийшли саме в час, бо ось місто окружили були СС-и, щоби перебити Галичан за їх зраду.

Ми закватуриувалися в цукроварні і вижидали тут дальшої долі. А що я в найближчих днях захорів поворотним тифом, розділила Команда Етапу мою частину, яка не мала більше як 70 стрільців, поміж ялтушківські галицькі відділи.

Шкода було моїх, старшин і стрільців, всіх зусиль положених коло вишколу, жаль ставало, що вишколення і осягнення доброї карної частини із придніпрянських новобранців, діждалися такого сумного кінця.

Лист до Редакції

Високоповажаний Пане Редакторе!

Дозвольте на сторінках Вашого поважаного часопису умістити слідуєчого нашого листа:

Ми, низчепідписані, уважаємо своїм громадським обовязком довести до відома цілого Українського Суспільства в Краю, в Америці та на еміграції наступне:

У Празі та у Відні уже 10 літ лежать на складах видані для України ще у 1919 році, в тисячах примірників, твори одного з найвизначніших наших поетів О. Олесья (три книжки: „На зелених горах“, „Чужиною“ і Поезії т. V.).

Коли ці книжки, що не могли піти на Україну через відомі події, не буде викуплено в найближчому часі, то всі вони загинуть: їх буде продано фабрикам на папір за борги складам.

Знаємо про сучасну матеріальну скруту, але віримо, що національна честь не дозволить нам, щоби на очах мільонів нашого народу було вкинено в піч — на радість ворогам — єдине, що стоїть в цей грізний час на сторожі Нації — наше Слово!

Акад. Проф. Д-р І. Горбачевський, ректор Українського Університету в Празі; Проф. Д-р О. Гармашів, Ректор Високого Педагогічного Інституту імени Драгоманова у Празі; Проф. Инж. Б. Іваницький, Ректор Української Господарської Академії в Подєбрадах.

Ціни книжок: „На зелених горах“ — 50 грошів, „Чужиною“ — 1.50 злотих і Поезії т. V. — 3 злотих. — Разом 5 зл. з пересилкою. Замовлення надсилати на адресу Уповноваженого: Viktor Prychod'ko, Rěvnice u Prahy, Czechoslovakia.

Гроші посилати по адресі: Zemelnyj Bank Hipo-tecznyj, konto V. Prychod'ko, Lwów, ul. Słowackiego 14.

Похорони героїв, що поги́ли під Крутами, в Києві 10. III. ст. ст. 1918 р.

Виступ Першої Української Військової Школи

З рукописів пор. *Михайла Михайлика*.

Москва оголосила війну Україні.

Не звільнившись цілком від внутрішньої анархії, маючи ще західний фронт, де до заключення миру з Німеччиною та Австрією потрібно було держати армію, Україна мусіла строїти новий фронт на півночі.

Московські війська не поспішали. Ще тоді застосовували вони головну свою зброю — агітацію.

Наші частини, навіть такі полки, як Дорошенківський, Шевченківський, Сагайдачного, що стояли в Києві, почали деморалізуватися. Вислані на фронт, на самий кордон Московщини, до Курської губернії, почали, щоб «брати-Москалі» не подумали, що їх зачіпають, відходити до Конопа і там чекали ворога. «Хай посміє піти!» — хвалилися ці славні полки, готові полягти головами, коли ворог почне наступ. Але большевики воювали своїми засобами, — їх агітатори кишили як черва між козаками, провокаційна робота, тоді мало нами усвідомлювана і незрозуміла, провадилась на цілій

лінії. Наші полки розкладалися, а большевики готували «революційні сили».

Московські війська доходили вже до Путивля. Грізні вістки, одна за другою, доносилися до Києва. Всі вони стверджували одно: в занятих місцевостях нищилося до щенту все українське. Нищилося тоді, як все воно було нам таке дороге, близьке і святе! Не було в Києві свідомого юнака, який би не рвався на Північно-Чер-

Похід вінків підчас похоронів героїв зпід Крут в Києві.

Учні першої української гімназії і священники в поході підчас похоронів героїв зпід Крут в Києві.

нигівський фронт, не рвався захищати свій край. Молодь почала шукати доріг, якими би могла здійснити свій порив. Найлекше було гуртуватися у Вільне Козацтво. В міру творення цих невеличких частин, їх висилано на фронт, але з яким проводом? На начальників цих частин чомусь не призначали знаних і бойових старшин, а нікому невідомих, ніким передтим небачених охотників.

Загроза зростала. Нарешті на фронт до Бахмача було вислано частину Богданівського полку і якісь інші частини, але ці останні залишали майно в доколичних селах, а самі розбігались. Звичайно, що одного куріня Богданівців було замало, а висилати уже нікого було. «КішГайдамаків», що формував тоді С. Петлюра, ще нічого з себе не уявляв. Розрахунок на популярність Симона Васильовича не псівся і кіш нараховував лише кілька сотень. До того було вжито Школу Хорунжих (на Подолі) — 600 юнаків свідомої молоді, але показалося, що ними треба було задулити другу дірку — провадити бої проти «військ совнаркому» в районі Харкова, опісля Полтави—Гребки (рішаючий бій).

Відчуваючи гостро небезпеку Перша Українська Військова Школа, що містилася у Києві в будинку був. Костянтинівської Воєнної Школи на Печерську, ще на початку грудня постановила на зборах домагатися відправи на

фронт проти Москалів. Проти цього заявився був начальник школи старенький полковник Скорино, що юнакам треба учитися в першу чергу, а не воявати.

Але, коли небезпека ставала все ближчою, то інспектор кляс Д. Носенко, який був за виступом школи, цю постанову юнаків перепер, Скорину усунули і школу негайно кинули на фронт. Це були останні козири. Наказ про виступ, ентузіастично зустрінутий юнаками, вийшов 24 січня і ми в страху за існування Центр. Ради і Уряду тогож дня залишили Київ і вирушили на Чернігівщину, звідки насувалися на Київ банди Муравйова.

Школа мала в своїм складі до 600 юнаків, з яких половина була у відпустці з причини різдвяних ферій, тому 25 грудня 1917р. ми прибули в Бахмач у складі 300 душ. Крім

одного куріня Богданівців ми застали тут ще якийсь Вільне Козацтво до 40 козаків і два примітивні бронепотяги.

Всіма збройними силами України командував тоді полк. Капкан. Команду фронтом обняв сотник генерального штабу Дамян Носенко, призначений перед виступом школи на фронт начальником її на місце полк. Скорино. Начальником штабу фронту було призначено командира 3-ої юнацької сотні штабс-капитана Богоєвського, а цілий штаб укомплектовано старшинами школи. В штабі тоді були сот. Гончаренко, хор. Бабій і інші.

Війна не могла носити фронтового характеру, тому

Похід домовин героїв зпід Крут. Похорони в Києві 10. III. ст. ст. 1918 р.

передбачалося захищати головним чином залізницю, якими банди большевиків за допомогою своїх бронепотягів могли провадити наступ.

Час від 25. XII. 1917 до 1. I. 1918 штабом було зужито на те, щоб орієнтуватися, зайняти відповідні позиції, вивідати про ворога і т. п. Жадних боїв ще не було.

Першого січня прибула решта юнаків, що повернула до нового року з відпустки. Другого счня*) четверту сотню на чолі з прап. Левицьким в складі 80 юнак в відправлено до Конотопа, решта мала захищати колію Могилів — Бахмач і лишалась при штабі на ст. Бахмач. Я був в цій сотні. Тут не було ніяких боїв, хоч наша преса і полавала, що в Конотопі ідуть великі бої. В кількох верстах за м. Путівлем підрівна команда Богданівського полку, що була приділена до нашої сотні, підірвала залізничний тунель, тому ми були на деякий час спокійні.

Тільки ми прибули до Конотопу (а там було залізничне депо), то нас сточили робітники. Було їх в Конотопі до 7.000. Одні витали, другі гудили. Видно було, що між самими робітниками не було єдності. Опісля ми довідалися, що тут було до 4000 кацапів, а решта Українці, і між ними так само провадилася боротьба. Москалі мали озброєний відділ на 150 чоловіка і скоростріл, але коли ми прибули, вони зброю вже здавали.

В Конотопі ми розбрали кілька ешелонів Москалів, що здолали прибути з фронту зі зброєю. Скрізь ставили нам опір робітники-Москалі, нераз навіть завозили наш потяг в сліпий кінець тунелю, готуючи нам там пастку. Агітація між юнаками провадилася шалена, але все це не похитнуло духа юнаків.

В самім місті було повне безладдя. Командант міста і околиць, призначений Центр. Радою, утік звідси давно, залишивши уряд якомусь молодому піякові, що завжди пив, бив жидів і бешкетував. Про це ми донесли штабові і Носенко одізвав його, а навіть здається й приарештував.

Щодалі робітники ставали настирливішими в своїй поведінці, вимагали від нас залишити стацію, дати їм технічний потяг, що стояв тутже, щоб направити підірваний нами тунель. Їхні агітатори намагалися брати нас ра різні провокації.

Нарешті 7-го січня з'явилася до хор. Левицького делегація і заявила, що робітники винесли постанову їхати направляти тунель. І справді, під парою стояв уже й потяг, яким мали в'їхати. Потрібні були рішучі кроки, щоби відразу припинити непорядок, але рішучості у Левицького не вистарчило. Юнаки вимагали, щоб він поставився гостро, але він прийшов до сотні і сказав, що він має жінку і діти, що він воювати більше не хоче, і за годину зник з Конотопа. Сотні лишалося обрати собі нового начальника зпоміж юнаків і мені було доручено поладнати цю справу з робітниками. Я прийняв делегацію, насварив на неї, пригадав, що начальником тут є я, категорично наказав загасити паротяг і загрозив в противнім разі тяжкими репресіями, видав тутже наказ підірвній команді пустити в повітря їх потяг вразі, який він рушив з місця, і паротяг згасили самі робітники.

Восьмого січня до Конотопу прибув 113 п. п., який і змінив 4-ту сотню, що в тойже день по наказу зі штабу відійшла до Бахмача (місце стоянки штабу).

Три перші сотні школи, Вільне Козацтво, Богданів-

ський курінь та бронепотяги, як я вже вище зазначив, дістали призначення захищати шлях з Гомеля, звідки мали наступати головні сили Москалів.

Орієнтуючись бисро і зрозумівши тяжке становище, в яким опинилася невеличка горстка юнаків, Д. Носенко почав засипати телеграмами полк. Капкана, просячи вислати якнайскорше якісь надійні частини, викликати якусь фронтową частину. Але для Києва ці заяви були без всякого значіння, там уважали, що він має досить сил (що стояли у них на папері) і ніби боялися, щоб Носенко не пішов не дай Бог воювати саму московську столицю. Людина темпераментна Д. Носенко перейшов в д. просьб до загроз і лайки, і в наслідок цього його усунено зі становища. На його місце прибув штабс-капітан Федір Тимченко.

Правда не всид в на своїм місці і Капкан, його усунули. Його заступив соц.-революціонер Шинкар.

Наше становище на чернігівським фронті справді було огидне. Наші невеликі частини були островом в тім морі, що навколо бушувало. Повсюди запальна большевицька агітація, проти якої у нас не було ніяких засобів, нахвалки і пров'окації чотирох тисяч вороже успосіблених конотопських робітників, байдужність («нейтралітет») селянства. Наші полки, що були розташовані на селлах на фронті до того здеморалізувалися під впливом большевицької агітації, що готові були повернути скоростріли на нас «буржуїв» (на щастя, всі юнаки були одягнені в звичайні плащі і були більше обдрані як самі козаки).

До всього не було рішучості як у вищого командування так і в командування фронтом, а навіть частинами. Не було видно певного пляну. Зате яскраво показувалася скрізь нехитість, апатія, пасивне прийняття того, що буде, що станеться. Здається командування розуміло несилу і безглуздість боротьби і опустило руки. Я вже згадував про Левицького в описі одного конотопського епізоду. Треба зазначити, що й роля штабу фронту і його існування за весь цей період нічим позитивним не визначилися. Він був нби для форми. Коли до нього зверталися, то всякий раз бачили п'яних Тимченка і Богаєвського.

Не можна забути, коли в критичний момент, як четверга сотня була zagrożена в Конотопі повстанням робітників-Москалів вночі, до штабу ніяк не можна було дзвонитись. Послани врешті спеціальним паротягом старшина і два юнаки до Бахмача, застали в штабі всіх п'яними, самі взяли потрібні набілі, скоростріли і ін. і так вернулися...

В такій моральній атмосфері у нас почався наступ матроських відділів зі сторони Гомеля. Шостого січня вони дійшли до ст. Доч, де й зустріли їх 1. і 3. сотні школи та бронепотяги. Матроси не знали добре пшої війни, йшли «під спртом» (п'яні), не лягаючи; їх багато забито і вони відійшли за річку. У нас знищено бронепотяг і перебито багато обслуги.

Отсе був перший бій з Москалями, про який докладніших відомостей мені бракує. Бзем керував сотник Павло Богаєвський. Коли ми мали тут успіх, то його треба приписати не нашій силі мілітарній, а хоробрості і вірі юнаків в справу наших змагань. По цій перемозі ми так само чули себе безпорадно, як перед нею.

Цілком несподівано Богданівський курінь викликано до Києва. Це була найкраща і найнадійніша частина у нас і ми стали почувати себе цілком самотно, потопачими в ворожій морі. З приватних розмов з поодинокими старшинами виявилось, що й вони вважа-

*) В другім скрипті — третього січня.

ють ситуацію за безглузду. Юнаки роздумували над тим, що власне вони тут можуть при цих умовах досягти, чим пояснити недбальство штабу, незрозумілу політику центру, що відкликання кур'ня нищить і без того слабий «фронт», наражує його на загибель, і над іншими тривожними питаннями. Частина школи (що не була в Конотопі) явно почала деморалізуватися.

Майнув був один втішний вигляд, та й той промайнув без сліду. Саме в тім часі із півночі прибула дивізія оренбурських козаків, провадилися з нею переговори. Командування вже годилося допомогти, але надії на козаків не було. Дивізія пішла далі.

Вночі на десяте січня відбулися загальні збори школи, на яких винесено постанову відіхати до Києва (старшини не старалися поставитися проти такого рішення).

Одинадцятого січня школа прибула до Києва. На фронті лишився штаб, кілька (до 40 чоловіка) Вільного Козацтва та два бронепотяги.

Крути

Очевидно, Штаб Шинкаря не сподівався такого вчинку школи і її приїзд був для нього несподіванкою.

В стінах нашої школи відбувалося формування Студентського Кур'ня, який Штаб мав вислати нам на поміч. До кур'ня вписувалася молодь переважно з вищих шкіл (найбільше з Народнього Університету). Студенти, в патріотичнім розпалі, не знаючи ще тих обставин, що слонюкали вчинок школи, тих моральних переживань, які в них довелося перенести юнакам, де міряються нерівні сили, панує хаос, недбальство, зневага, байдужність з одної сторони і злоба, хижість, підступ з другої, — готові були називати юнаків зрадниками. Тяжко було вислухувати докорів, особливо тій частині юнаків, що була проти від'їзду, а показалася в меншості (IV. сотня), але мусіла скоритися більшості.

Із штабу Командуючого озброєними силами України п. Шинкаря прибули старшини і вимагали вертати на фронт.

Школа постановила вислати до Шинкаря делегацію і докладно поінформувати про справи на фронті. Я був в складі тієї делегації.* Як показалося, Шинкарь про все був чудово поінформований. Мало того, він намалював нам ще тяжчу картину, ніж яку ми знали, і покликаючись на «віру в справу», на необхідність боротьби до кінця, щоби історія не назвала нас зрадниками і т. д. закликав нас знову їхати на фронт. Всі наші докази є цілком зайві, важливий стратегічний вузол лишається без захисту, шлях на Київ відкритий і вина за втрату Києва покладається на школу.

На зборах школи зробили ми звіт з наших відвідин і щира й завзята молодь знову почала збиратися на фронт, але не вся: на цей раз найшлося до півтора скептиків, які зрештою забрали свої документи і розіхалися по домівках, не вважаючи на загрозу, що будуть вписані на чорну дошку.

14 січня ввечері два потяги знову їхали на північ на фронт проти Москалів. В одному було 250 юнаків, в другому Студентський Курінь до 300 чол. Це були останні сили, що ще вірили в справу.

15 січня вранці ці сили зупинилися на ст. Крути,

куди відійшов штаб і бронепотяги. Вахмач був уже в руках муравйовських в'їск. Ворожі бронепотяги були на ст. Пліски (між Вахмачем і Крутами) і обстрілювали з гармат Крути. На Крутах було лише Вільне Козацтво, яке лаштувалося відходити на південь. Але юнаки і студенти надали духу і Вільному Козацтву. Жваво почали строїти примітивні окопи по залізниці Чернігів-Ічня, що перетинає біля Крут колію Київ-Вахмач. Ніяких саперних причадей не було, тому під залізничним насипом відкидали сніг, трошки відрубали замерзлої землі, наложили якогось дерева і вийшли окопи, які могли захищати від куль лежачого.

День 15 січня минув досить спокійно. Наші розвідчі стежи вислані навколо виявили, що в селах ворога немає, а на ст. Вахмач і Пліски до 3000 москалів, з них до 1500 матросів, дві доброї конструкції панцирки, військом керує Муравйов.

Наші підготовлялися на ранок до наступу, щоби відбити Вахмач. Ввечері 50 наших кіннотчиків зробили обхід ст. Пліски, щоби підірвати тор за стацією, де стояла ворожа панцирка. Я тоді разом з юнаком С. Могилою був у розвідці. Почало темніти, коли в тилу у ворога почалася велика стрілянина. Це якраз наші кіннотчики зробили напад на ворога з тилу. Їх напад легко большевики відбили. Мені було видно, як в одного старшини забито коня і він відступав пішки. За ним гналися большевики з скорострілом. Коли по нім стріляв їх скоростріл, він лягав і відстрілювався, коли скоростріл замовкав, він схоплювався і тікав. І втік.

Ми пізно вертали з окопів. Наші сотні вже повинні були в тім часі змінити Студентський курінь і сидіти в окопах. Можливо, що було змінено і пароль. Тому ми не пішли просто на окопи, а взяли напрямок на будку «С» на вузькоторовій залізниці, де кінчалася ліве крило окопів, щоби обійти їх. Тут ворог відкрив по нас гарматний вогонь, зпід якого ми ледве вихопилися без втрат. Наші не відповідали і стрілянина втихла.

Ранком 16 січня прибув на Крути потяг обеззброєних в Києві москалів. Вартовий старшина пропустив їх, взявши слово, що дойдуть лише до підірваного тору, а звідти підуть пішки. Ті очевидно слова не додержали і почали направляти тор при допомозі підіхавшої технічної частини ворога. 40 юнаків з нашої резервної сотні поїхали бронепотягом умовити їх залишити свою затію, але на півдорозі вони вже посідали до поїзду і спокійно поїхали далі направленим тором. На місці поїзду ми побачили панцирку, яка обсіпала нас градом стрілів, і багато юнаків поранила. Вирвавшись зпід обстрілу, ми відвезли ранених і вернули знову, щоби затримувати ворога.

Біля будки «А» наша сотня розсіпалася в лаву і почала обстрілювати ворожі лави, що у весь зріст перед нами вирівнювали свої ряди, займаючи фронт на 1½ верстви обабіч тору. На наших очах падали вороги, падали й наші. Потяги і лаву засипували кулями. Ми відходили до своїх. У нас знову були ранені.

В окопах напроти тору і ліворуч від нього сиділи вже три наші сотні а праворуч Студентський курінь. Наша 4 сотня була за рампою відведена в резерву. На стації в 300 кроках поза окопами стояли обидва наші бронепотяги і засипували вогнем своєї артилерії ворожі лави. Сірі і чорні лави ворогів посувалися все ближче і ближче. На білім лоні поля вкритого снігом падали чорні постати матросів. Лави лягали, схоплювалися, бігли, падали, знову бігли і все ближче і ближче. Дві ворожі панцирки і гавбічна батарея заси-

* Склад делегації: нач. школи ген. штабу сот. Носенко, хор. Бабій, юнак Михайлик і ще один юнак, прізвища не памятаю.

пали спереду наші окопи і стацію. З нашого боку стріляло до 40 скорострільів, що були при школі, і кілька при Студентським курні. Наші потяги, що разом служили і помешканням, а при них і база з набоями, лишили стацію і відіхали на дві верстви в тил. На стації лишилися лише бронепотяги і два вагони набойв до них. Мені з юнаком Моголою довелося стояти на варті коло цеї бази. Недалеко падали ворожі стрільна, в вагони попадали кулі. Наші окопи, що були в 300-500 кроках, заволоклися димом. На кілька кроків від них залягли ворожі лави. Поуз мене бігли одні за другими юнаки і студенти по набой. Один за другим переставали стріляти наші скорострільі: одні попсувалися, інші не мали набойв. Всі кляли штаб, що завіз так далеко набой.

Керували боєм команданти сотень. Ні Тимченка, ні Богаєвського, ні нач. школи Носенка не було в бою. Всі вони ходили з тривогою біля вагонів, не тримаючи навіть звязку. В той час, як потрібна була допомога, наша сотня стояла за рампою і нікому було її вислати до окопів. Коли командант сотні наважився з власної ініціативи ввести її в бій, в той час по вузькоторівці

підійшов з Чернигова потяг, з нього висадилося кілька сірих постатей і відкрили стрільбу по наших лівім крилі. Сотня мусіла наперед відігнати цих невідомих помішників москалям.

На правім крилі вже не чути скорострільів.

Ось показуються невеликі групи студентів. Їх відіслали з окопів, бо вони не вмють стріляти. У одного з них рушниця через плече на рамені. Вся сотня сміється. Наш сотник наказує їм зняти рушницю і йти охороняти стацію. Юнаки тутже учать їх стріляти... А там кипить бій. Працюють кулемети. Аж раптом крики: «Ура!» «Слава!» Шалена атака...

Не могли наші стримати атаки вдесятеро численішого ворога. Безладно, уже без набойв почали відступати в напрямі потягів. Але забрали ранених, тягли за собою тіла «максимів», «кольтів», а хто устиг взяти лише замок.

З криком «ура» кинулися москалі до стації. А там же були ті студенти, що не вмели стрілять! Боляче, сумно і гірко робиться, коли пригадаю ті молоді обличчя. Вони всі попали в полон.

Ми мали три переповнені вагони ранених.

Козацьке самостійництво в кінці XVI століт.

Написав — Теофіль Коструба.

Козаччина розвинулася на землях, що лише номінально належали до В. Кн. Литовського, а згодом, після прилучення українських земель до Польщі (1569 р.), так само номінально належали до Польщі. Центральні власти не здавали собі навіть добре справи з того, як завелика ця земля, чи заселена вона, чи ні. Так вона великими куснями переходила під владу магнатів. Але на правду землі ці були дуже багаті й манили до себе людність. Правда, від кінця XV. ст., від часів нападів хана Менглі Гірея з татарами, вони пустіють, так, що осіло людности там майже не було. Але крім чабанів, що випасали там стада (чи то татарські, чи українські), осідали потрохи „на уходах“ і люди, що їх кортіло жити „на м'ясі й меді“. „Козакувати“ значило ходити у степ для добичі. Козакували міщани, але козакувала і шляхта, навіть не виключно українського роду. Тож і козаччина того часу — кінця XV. й 1. пол. XVI. ст. — не становить ще якоїсь національної сили. Вона й не могла її становити, не маючи якоїсь тривкої організації. З козаків вироблявся в небезпечі добрий вояк; треба було лише їх якнебудь зорганізувати й надати їм виразно характер того, чим вони мусіли стати: української військової сили, що в першу чергу боронила б Україну від турецько-татарських наїздів. Проекти і спроби організувати козаків роблено продовж XVI ст. кілька разів (1524, 1533, 1541 — навіть зроблено було реєстр, щоби здержати від наїздів на татар, 1572, коли вони стають правно признаним станом і т. д.); проекти виходили від пограничних старостів, що розуміли вагу козаків як оборони перед татарськими нападами. Але центральне правительство своїми реформами бажало обмежити козацькі наїзди (як от 1541 р.). Це було противне цілій структурі козаччини й вона, під покровом українських панів (Претвич, Дашкович, Вишневецький і ін.), а бо й під їх проводом, мимо волі уряду, робили далі свої наїзди.

Тут було джерело козацько-польського конфлікту. Втягаючи в себе державнотворчі українські чинники, що несли в собі традиції ще старої Княжої Держави, козаччина з неозначеної маси ставала чимраз більше українською силою, що заступала інтереси України. Недбалість уряду у справі оборони границь мусіла визвати місцеву силу, яка б робила службу оборони границі. А далі, життя на волі, без повинностей, виробляло почуття незалежності, тим більше — що цей новий стан був лише з мусу толерований. До того, до нього приставав усякий опозиційний елемент, і ще збільшав самостійницькі тенденції. З часом — а сталося це вже в часі повстання Наливайка (1596.) — лучиться з цим національний антагонізм. Не диво отже, що саме в кінці XVI ст. чуємо між казаками самостійницькі кличі.

Вже давніше козаки входять у порозуміння із заграничними володарями, прим. московськими чи волоськими. Вже 1579 р. вони йшли помогати волоському господареві Івоні проти турків. „Вони є люди свободні“, завважує з того приводу історик Бельський; пішли собі „не питаючися короля“¹⁾. У 1580-х рр. констатував Зборовський, що козаки „не дбають на короля пана свого, ані на вітчину, в котрій породилися (-Польщу в державному розумінню), тільки всю надію покладають на цьому місці, де живуть, а так якби сказати тією відомою приповідкою: „Рóкі жыта рóлу быта“²⁾. Тут було дещо правди, але не вся; вони чимраз більше звязувалися з Україною, в міру того, як втягали в себе консервативні українські елементи.

Не диво отже, що зносячися з цісарем Рудольфом II. у справі участі у протитурецькій лізі (1593 р.), козаки не забували підчеркнути, що вони „люди

¹⁾ Жерела до історії України, т. VIII. Львів, 1908, стор. 24.

²⁾ Там само, стор. 25-26

вільні й не підлягають ніякому пануючому, але свою військову силу (з якої найрадше живуть) по волі обіцяють тому, кому хочуть¹⁾.

Ця „вільність і незалежність“ проявлялася двояко. Могла вона бути або чисто становою, козацькою, що не оглядалася на національні, релігійні, чи інші інтереси цілої суспільності. Але могло й так бути, що самостійність козацька покривалася зі самостійницькими тенденціями цілої нації, себто — стаючи речником інтересів цілої нації.

Чисто станове самостійництво маємо в кінці XVI століття в русі Криштофа Косинського. В цього ватажка козацького, що був із польського роду, як усі позначки на те вказують²⁾, не могло бути ідеї самостійності української нації. І справді, він виступив проти сина „стовпа й оборони“ Українців (кн. Василя Константиновича Острожського), кн. Януша, сина людини, що її вважали ніби за удільного монарха України. „Княжа острожское Василій Константинович рожай свой з благословенного Яфето-роского покоління провадит: пресловутого Володимира, в святом крещенні Василя, монархи великого, і Данііла, княжат росских, власний потомок; ... в обоєм висоце преславний: в дільности і правовірі; первий межі княжати роскими, великий заступ (-заступник) і потіха всего народу роского; мур желізний на украинях, страх і трепет татаром... Муж обичаєв царських...“, як писав про нього Копистенський у „Паліодії“³⁾. Пішло за майно, до якого мали претенсії кн. Януш і Косинський⁴⁾.

Не могло, отже, бути ніякого національного самостійництва. Не входячи в подробиці повстання, вкажу лише на те, що тут саме й виявилось це самостійництво станове, козацьке, яке наробило багато галасу. Володимирська шляхта констатує, що козаки Косинського, війшовши в воеводства Київське й Волинське, „обичаєм неприятельським замки і міста так Єго Корол. Милости, яко і шляхетськіє посідают і людей забіяют і мордуют, палят і пустошат і до присяг на послушенство своє примушают, подбиваючи їх на послушенство своє“⁵⁾. Значить, козаки виступають тут цілком як ворог, хоть, що не належить до держави, вимагають для себе присяги. Але це не є національний рух, бо саме найсильніші національні чинники є проти нього. Після цього цілком оправдано чулося шляхетські жалоби на козацьку „державу в державі“⁶⁾, а польський уряд у своїх зносинах із татарами й турками запевнював, що козаки нікого не слухають, що, отже, уряд не має на них ніякого впливу⁷⁾.

Цілком інакший характер має козацьке самостійництво, що появилася в повстанні Северина Наливайка (1592-1596). Сам Наливайко вийшов із гуртка, близького до кн. Острожського; його брат Дамян був письменником із того гуртка. Саме тоді відбу-

вався Берестейський Собор і Наливайко з козаками стає по стороні православних. Це надало вже козацькому рухові Наливайка національний характер. Він не був чимсь відокремленим у суспільності. Знаємо прим. про звязок Наливайка з Андрієм Тарнавським, галицьким підчаши¹⁾; дається вказати на звязки української шляхти²⁾ й духовних кругів³⁾ із козаками в час повстання. А тому, що Наливайко обстав за православними в їх боротьбі з католицько-польським натиском, Поляки прозивали православних „наливайками“⁴⁾. Не треба забувати, що тоді національні змагання проваджено під релігійним прапором, як робить це ще й пізніше Хмельницький⁵⁾. Отже „наливайки“ значило більше-менше те, що пізніше „мазепинці“, чи навіть „гайдамаки“.

І тому, як чуємо про самостійництво Наливайка, то це вже не є станове, козацьке самостійництво. За ним скриваються вже національні незалежні сили. А ми саме й читаємо в записці Як. Пшонки, що Наливайко, прийшовши в околиці Слуцька й награвивши чимало „так забогатів із добичі, що оплачував собі кілька тисяч людей (-війська) й велів себе називати цар Наливай“⁶⁾. За цим, певно, сиділа не одна лише гордість і зарозумілість із багатства!

Не диво отже, що козацтво стало в очах суспільності новою національною силою. Кн. Януш Острожський говорив 1605 року про козаків таке: „Kozacy uniwersaly rozpisali w tamtych krajach, każąc sobie pieniądze składać; zczem obawiamy się, aby chłopci nasi za takim swowoleństwem, kiedy kary niemasz, z kozakami nie przystawali i do nich się nie przyłączali“.

Матеріал був добрий; треба було лише вдатної руки, щоби остаточно переформувала козачину в національну армію. Зумів це зробити Петро Конашевич Сагайдачний, і тому цілком справедливо міг написати Касіян Сакович у „Віршах на жалосний погреб“ Сагайдачного про козаків, що вони

Племя то есть з насіння оного Яфета,
Которий з Симом покрил отчіе секрета.
За Олега, росского монарха плывали
В чолнах по мору і на Царгород штурмували.
Їх то продки з росским ся монархом крестили
Владимиром і в вірі той статечне жили.
При которой і они так стоят статечне,
Же за ню умирати готові конечно.
Бивали межі войском тим князі і пани,
С которих виходили добріи гетьмани.
Яким і тот їх гетьман Петр Конашевич бил,
Которий прав рицерских дільностю всюди слил.
О войску запорозком кождий может знати,
Як оно ойчизні есть потребно, уважати.
Україна тим войском вцале зостаєт,
А где запорозцов нїт, татарин впадаєт ...

Так було справді. Стара українська державна традиція разом із її носіями перейшла до нової, свіжої сили.

¹⁾ В. Доманицький, Причинки до історії повстання Наливайка, Зап. НТШ. т. 40.

²⁾ М. Грушевський, Матеріали до історії козацьких рухів 1590-х рр., Зап. НТШ. т. 31/32, док. ч. 12, 16.

³⁾ Грушевський, Історія VII. с. 212.

⁴⁾ Тому прим. українська шляхта з Галичини зносилася з Молдавією (чого свідомством є т. зв. Волоська церква у Львові), а навіть масово приставали до Мухи, що мабуть післяний був (1490 р.) молдавським воеводою до Галичини і зробив повстання (див. Т. Коструба. Повстання Мухи 1490 р., „Новий Час“, 1930, ч. 132, 133). Лише не багато людей, як от Мелетій Смотрицький, здавали собі справу з того, що віра а національність — це різні речі.

⁵⁾ Грушевський, Історія VII, стор. 208. нот.

⁶⁾ Жерела, т. VIII. стор. 110 (ч. 82).

¹⁾ Слова з листу ціс. Рудольфа II. до польського духовенства з д. 11. VI. 1594 р., див. Е. Барвінський, Причинки до зносин ціс. Рудольфа II. й Папи Климентія VIII з козаками, Зап. НТШ. т. 10. стор. 33.

²⁾ Біографічні дані: В. Доманицький, Козаччина на переломі XVI-XVII. вв., Зап. НТШ. т. 60, стор. 5-7, Грушевський, Історія, т. VII, стор. 181. і д.

³⁾ М. Возняк, Старе укр. письменство, 1922, стор. 274-275.

⁴⁾ М. Грушевський, Історія, VII, стор. 182-183.

⁵⁾ Архив Юго-Зап. Росіи, ч. III, т. I, ч. 16.

⁶⁾ Жерела, т. VIII. стор. 43-44.

⁷⁾ Пор. там само, ч. 90. і ін.

СПИСОК ЖЕРЕЛ ДО ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ВИЗВОЛЬНОЇ ВІЙНИ 1914-1921 РР.

(Продовження).

Горшківський Я. Підвищення в ранги. „Син України“, 1920. 4^о, ч. 5, ст. 3-4.

Зміст наказу Гол. Управи В. УНР. від 28. V. 1920, ч. 49.

Гостина в Петлюри. (Оповідання кореспондента „Petit Parisien“). „Праця“, Бразилія, Прудентополіс. 1919, ч. 28.

Липень 1919, салюн-вагон на малій стації. Передрук з „Шляху“.

Гостина відпоручника америк. Черв. Хреста в таборі укр. збігців в Святобожіцах. „Укр. Прапор“. Відень, 1919, ч. 9-10.

Гр-ак Ев. Анкета в справі української визвольної літератури. „Кал. Черв. Калини“ на 1924 р. Львів-Київ, 8^о, ст. 178-180.

Граничка Лука. Як писався літопис проф. Боберського. „Літопис Черв. Калини“. 1929. 4^о, ст. 13-14.

Гр. Гл. 6-та стрілецька дивізія на Вкраїні. „Укр-Стрілець“, Київ (?) 1920, ч. I, ст. 11-15.

Гр. Гл. Січові Стрільці. (До характеристики). „Кал. Черв. Калини“ на 1923 р. Львів. 1922. 8^о, ст. 40-42.

Гребінник А. Розвідка. „Кал. Дніпро“ на 1931 р. Львів. 1930. 8^о, ст. 73-78.

Лятичів. VIII. 1921.

Грех Я. Коротка історія Січових Стрільців. „Стрілецький Календар“ на 1920 р. Староконстантинів, 1919, м. 8^о, ст. 31-40.

Розділи такі: Організація С. С. у Києві. Виступ С. С. у Києві 17. I. до 18. II. 1918, ст. ст. Січовики в Києві до розброєння. Січовики по розброєнню. Білоцерківська організація С. С. Бої Січовиків з моск. большевиками від лютого по жовтень 1919 р.

Григорян С. полк. Козак Сичук. Збірник „На Руїнах“. Каліш, 1922. 4, ст. 21-24.

В віршах.

РЕЦЕНЗІЇ І ЗАМІТКИ

БЮЛЕТЕНЬ УКРАЇНСЬКОГО ІСТОРИЧНОГО КАБІНЕТУ В ПРАЗІ Ч. 1. Прага 1932. Видає український історичний кабінет у Празі під керівництвом Проф. Д-ра Яна Славика. Зміст: Від видавництва. Із праці українського історичного кабінету в 1931 р. Ріжне. До українського громадянства.

В своїм зазиві звертається управа і видавництво до українського громадянства, щоби вислала всі історичні матеріали до кабінету а також всі журнали і часописи.

Матеріали належить прислати на адресу: Praha IV. Loretánské nám. 109. Č. S. R.

ЛІТОПИС ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ

ІЛЮСТРОВАНІЙ ЖУРНАЛ ІСТОРІЇ ТА ПОБУТУ

IV. річник / Число 3. / Березень 1932.

З М І С Т

	Стор.		Стор.
Хозарська данина		Вишкіл Команди Етапу УГА. на Україні	
Микола Матіїв-Мельник	2	Микола Алиськевич	14
Від Видавництва	2	Лист до Редакції	17
Дещо про державну жандармерію ЗОУНР.		Виступ Першої Української Військ. Школи	
Студія. Д-р Іван Козак	3	Мих. Михайлик	18
З району Махна		Козацьке самостійництво в кінці XVI ст.	
Др. Павло Дубас	7	Теоділь Коструба	22
Ще про відзнаки Сірожупанців		Бібліографія	24
Н. К.	8	Рецензії і замітки	24
Проби організування галицько-українського народнього війська в 1848-1849 рр.			
Др. Микола Андрусак	9		

КООПЕРАТИВА „РІДНА ШКОЛА“ У ЛЬВОВІ, РИНОК 10

видає від нового року 1932

ілюстрований
півмісячник**„РІДНА ШКОЛА“**

для всього українського громадянства.

„Рідна Школа“ — це трибуна у найживотніших підставових справах української нації, якими є шкільництво й виховання та дороговказом в її змаганнях. ● „Рідна Школа“ — лучить невидимими нитками всі поневолені розділені українські одиниці для осягнення збірними зусиллями Великої Меті. ● В „Рідній Школі“ друкують свої праці найвизначніші українські письменники, педагоги й суспільні діячі з краю і за кордоном. ● Станьте передплатником „Рідної Школи“ і тим причинитесь до скріплення сили й відпорности Української Нації.

Передплата: В краю вносить: місячно 1 зол., чвертьрічно 3 зол., піврічно 5-50 зол., річно 10 зол.
Для заграниці: 2 дол. на рік, 1 дол. на пів року.

„Рідна Школа“ повинна знайтися в руках кожного свідомого Українця, в кожній українській установі, в кожній шкільній читальняній, кооперативній і приватній бібліотеці

Адреса: „Рідна Школа“ Львів, Ринок ч. 10. — Конто П. К. О. 153,427. — Телефон ч. 77-52.

ПЕРЕДПЛАЧУЙТЕ!

„ЖІНОЧА ДОЛЯ“

Тижневик для українського жіноцтва.

Ціна 6 зол. на піврік.

Адреса: „Жіноча Доля“ Коломия.

СТРИЙ!

Важне для подорожуючих!

Фірма Ю. ГАРАСИМІВ і Ф. КОЗЛОВСЬКИЙ

„МЯСАРНЯ“

відчинила Філію при вул. Магазиновій проти Гол. Двірця

Фірма преславна добірними виробами!

З О Р І К В И Д А Н Н Я * П Е Р Е Д П Л А Ч У Й Т Е

ЛІТЕРАТУРНО-**НАУКОВИЙ****ВІСТНИК**

ЛНВ виходить точно в кінці кожного місяця в обемі шести аркушів. ЛНВ, як і досі, є виразником ідей, боронених від 1922 р.: „літературний імперіалізм“ — в краснім письменстві, творчий субективізм — в критиці, енергетизм — в філософії, волонтаризм — в політиці. ЛНВ поборює, як і досі, старий провінціалізм і нове „всесвітянство“, деб вони не виявлялися. Поборює „обективність“ в трактованні звищ життя, за якою криється трусість думки і хворість волі. ЛНВ містить, як і досі, твори українських авторів, що вносять в нашу дійсність творчі ідеї завтрішнього дня, і тих, що відсвіжують традиції нашого великого минулого. ЛНВ присвячує увагу пекучим питанням українського життя на цій нашій території, області економічній, культурній, церковній і політичній. Знайомить з новітніми національними рухами. З духовним життям великих народів окциденту. Старається виховувати суспільність в дусі властивого західній культурі активізму. ЛНВ пильну увагу уділяє інформованню про життя Великої України, містить оригінальні і передруковані праці зазбручанських авторів.

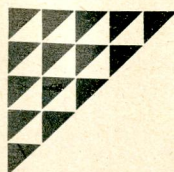
Передплата вносить: місячно 2.50 зол., піврічно 14 зол., на рік 26 зол.

Адреса Редакції і Адміністрації: Львів, вулиця Руська Ч. 18. III. пов.

Редагує: Комітет. За ред. відповідає: Петро Постолок. Видає: Українська Видавнича Спілка.

що виходить в 1932 р. під тою самою редакцією

ПЕРЕДПЛАЧУЙТЕ
одинокий український сатирично-гумористичний журнал, — що вдатно, з правдивим гумором ілюструє події нашої буденщини, вносить розвагу в сірі будні, згання з перетомленого чола хмаринки смутку, навіть в часах тяжкої скрути та теперішніх злиднів

„ЗИЗ“

Чвертьрічна передплата зол. 3.— Адреса: „ЗИЗ“, Львів, вул. Підвалля ч. 7. III. пов.

Вже вийшла

незвичайно цікава праця Ілька Борщака

ВЕЛИКИЙ МАЗЕПИНЕЦЬ ГРИГОР ОРЛИК

ГЕНЕРАЛ ПОР. ЛЮДВІКА XV.

Ревеляційні документи про взаємини Франції та України в XVIII віці, відкриті в архівах Міністерства Закордонних Справ у Парижі та в музею Замку Дентевіль.

Виїмки з великого, досі невідомого „Діарія“ Гр. Орлика.

Книга багато ілюстрована з мистецькою вінетою арт. Гординського.

Ціна 7 зол., для членів 3.50 зол.

